
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) Türkiye Kürtlerine Yönelik Dış Politikası ve SSCB Kürdolojisi, 1917-1945

The Union of Soviet Socialist Republics' (USSR) Foreign Policy Towards
Turkey Kurds and Kurdology, 1917-1945

Teslim: 20 şubat 2021
Onay: 30 Eylül 2021

Ali BAşARAN *

z

Araştırmanın iki amacı vardır: ilki Bolşevik devrimi sonrasında 1945'e kadar SSCB'nin Türkiye Kürtlerine yönelik politikasını belirlemektir. Araştırmanın ikinci amacı Kürdolojinin seyrini takip etmektir. Bu amaçlara göre veriler Türkçe ve Rusça kaynaklardan toplanmıştır. İmzalanan iki andlaşma önemli verilerdendir. Andlaşmalarda iki tarafın zımnem isyanları desteklemeyecekleri ngrlmştir. Gerçekten SSCB Kürt isyanlarını desteklememiş ancak Kürtçe gazete, Kürtçe radyo yayını, Kürtçe kitaplar, Krdologların toplantılarında alınan kararlar, Kürtçenin ğretilmesi, Kürtçe alfabeye ve diğer faaliyetler Türkiye'yi endişelendirmiştir. Verilere göre SSCB Krdologlarının 1930'lu yılların ortasına kadar mühim katkısı olduğu grlmştir.

Anahtar kelimeler: SSCB, Kürdoloji, Dış Politika, Ermenistan SSC, Hayali cemaatler

---

* Dr. Öğr. Üyesi Karabük Üniversitesi. ORCID: 0000-0002-1870-2495.

Abstract

The research has two aims. One of them is to determine the politics of the USSR toward Turkey's Kurds from the Bolshevik revolution to 1945. The second aim is to follow Kurdology's course. Data were collected from Turkish and Russian sources according to the aims. Two agreements signed by Turkey and Bolsheviks are important data. The agreements stipulated that the two sides would not tacitly support the revolts. Actually, the USSR did not support the Kurdish rebellion, but Turkey was concerned about the Kurdish newspaper, radio broadcasting in Kurdish, Kurdish books, decisions taken at the meeting of Kurdologists, teaching the Kurdish language, Kurdish alphabet, and other activities. According to the data, it was observed that the Kurdologists of the USSR made a significant contribution until the mid-1930s.

Keywords: The USSR, Foreign politics, Armanian SSR, Imagened communities

Giriş

Rusya İmparatorluğunun (Rİ) 1800'lü yılların başında Kafkasya'dan toprak kazanımları ile Kürtlere ilgisi artmıştır. Rİ, 1828-29 Osmanlı-Rİ harbinden itibaren Kürtlerin bir kısmından müzaheret görmüştür. Kırım Harbinde, 93 Harbinde ve I. Dünya Harbi'nde Kürt reislerinin bir kısmı Rİ'ye destek olmuştur. I. Dünya Savaşına kadar Kürtler, Rİ, Osmanlı ve Kaçar devletleri içerisinde yaşarken savaşı bitiren barış andlaşmaları Kürtlerin yaşadıkları, tabi oldukları siyasi birimlerin, devletlerin sayısını arttırmıştır. Bu durum Kürtlerin bölünmüşlüğü- nü arttırıp, Kürtleri zayıflatmış yaşadıkları devletlerin politikalarından daha fazla etkilenmelerine sebep olmuştur. Araştırma, SSCB'nin tabi oldukları tüm devletlerdeki Kürtlere yönelik politikalarını ya da SSCB'de yaşayan Kürtlere yönelik SSCB politikalarını kapsamaktadır. Araştırma SSCB'nin Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan Kürtlere yönelik politikasının oluşumunu ve icrasını içermektedir.

Osmanlı sonrası Türkiye'de yaşayan Kürtlerin sayısı azalmıştır. Ayrıca Kürtlerin farklı siyasi birimler arasında bölünmüşlüğü Türkiye'deki Kürtlerin Türkiye Cumhuriyeti politikalarına karşı isyanlarının tesirini azaltmıştır. Aynı şekilde Kürtlerin farklı sömürgeci devletler arasında bölünmüşlüğü Kürtleri sömürgecilerin politikalarına karşı zayıflatmıştır. Osmanlı, Rusya İmparatorluğu toplumlarıyla birlikte I. Dünya Savaşı'nın kaybedenlerinden birisi de Kürtler olmuştur.¹ SSCB'nin bölünmüş Kürtlere karşı politikası, bölünmüşlüğün kabulü ve devamı şeklinde özetlenebilir.

Araştırma hazırlanırken T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri kayıtları, anı kitapları, haritalar, Dışişleri Bakanlığı andlaşmalar arşivi, youtube kayıtları, Rusya Devlet Kütüphanesi koleksiyonundan yararlanılmıştır.

1. SSCB'nin Türkiye Kürtlerine yönelik politikası

SSCB'nin Türkiye'deki Kürtlere yönelik politikası 1945'teki SSCB'nin taleplerine kadar ve SSCB'nin talepleri sonrası olarak ikiye ayrılabilir. SSCB 1945'teki taleplerine kadar Türkiye'yi siyasi, iktisadi, kültürel olarak desteklemişken, SSCB talepleri sonrası her türlü desteğini kesmiş ve Türkiye'ye karşı Kürtleri destekleme-

¹ Вертяев К.В., Иванов С.М., Курдский Национализм: История и Современность (Москва: Ленанд, 2015), s. 152-153.

ye başlamıştır. SSCB'nin 1945 sonrası Kürtlere yönelik politikası makale sınırlarını aşacağından araştırmaya dahil edilmemiştir. Araştırma Rusya İmparatorluğunun Bolşevik devrimiyle yıkılmasından 1945'e kadarki dönemi kapsamaktadır.

1.1. Bolşeviklerin SSCB'yi kuruncaya kadar Türkiye Kürtlerine yönelik politikası

Rusya İmparatorluğu Kürtleri desteklemiş ve Kürtlere devlet sözü vermiştir. Fransa nc Cumhuriyet yönetimi temsilcisi Picot ile Büyük Britanya İmparatorluğu temsilcisi Sykes Ocak 1916'da Osmanlı topraklarının paylaşımını planlamıştır. Picot ve Sykes, Rusya İmparatorluğu Dışışleri Bakanı Sazanov'a Mart 1916'da planı bildirmişlerdir. Rusya İmparatorluğuna da Osmanlı topraklarından pay ayrılmış ve Rİ Sykes-Picat-Sazanov andlaşmasını Ekim 1916'da kabul etmiştir. Sykes-Picot-Sazanov Kürtlerin yaşadıkları topraklar üzerine de andlaşmaya varmıştır. Ancak sonradan Rİ'de yaşanan şubat 1917 ve Ekim 1917 devrimleri paylaşım planının gerçekleşmesini önlemiştir. Rusya İmparatorluğu, Bolşevik devrimiyle yıkıldıktan sonra Kürtlerin bir kısmı Bolşeviklerden destek ummuştur. Bolşevik devrimi sonrası İsmail Simko ve Mahmud Berzenci Bolşeviklerle irtibat kurmuştur.

Bazı Kürtlerin Bolşeviklerden beklentisi ve yaşananlar önemlidir. Tüm İnan Kürdistan'ı 1917'ye kadar Rusya İmparatorluğu işgalindeydi.² İsmail Simko Ağa, İnan Kürdistanı'ndan Bolşevik devrimiy-le Rusya İmparatorluğu kuvvetlerinin geri çekilmesi ve Mondros Mütarekesinin oluşturduğu boşluktan yararlanıp 1918'de Salmas ve Urumiye'ye hâkim olmuştur. Bolşevik devrimi ile Rİ yıkılsa da, Büyük Britanya Sykes-Picot-Sazanov andlaşmasında payına düşen topraklardan vazgeçmemiştir. Aralov'un Mustafa Kemal Paşa'dan aktardığına göre Büyük Britanya'nın Kürtler politikası TBMM'ye karşı dşmancaydı. "İngiltere, ... bir Kürt devleti kurmak ve bu sayede bize, İnan'a, Güney Kafkasya'ya kumanda etmek istemek-

---

² Rusya İmparatorluğu Kaçar İnan'ın Memleket-i Azerbaycan'ını işgal etmişti. Günümüzde Türkiye'ye sınır komşusu Batı Azerbaycan Eyaleti Kaçar İnan'ı döneminde Memleket-i Azerbaycan'ın bir bölümünü oluşturuyordu. Çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu Batı Azerbaycan Eyaletinde Kürtler de yaşamaktaydı. Ayrıca, ilin güneyinde Mahabad kenti gibi çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu kentler de bulunmaktadır. Farklı istatistiklere göre Batı Azerbaycan Eyaletinin yaklaşık %76'sı Türk, kalanı Kürt ve başka azınlıklardan oluşmaktadır. İsmail Simko Türkiye sınırındaki Kürtlerin (şekak aşiretinden) aşiret reisiydi. Salmas ve Urumiye'nin çoğunluğu Türk olsa da Kürt, Ermeni ve Asuriler günümüzde de yaşamaktadır.

tedir. ... İngiliz ajanları Wool ve Nowill ve başkaları bağımsız bir Kürdistan'dan dem vurmaktadırlar. ... Şeyh Mahmud'u Türkiye'ye karşı harekete geçmeye zorlamışlardır.”³ Aralov, Mustafa Kemal Paşa'dan duyduklarının tarihini belirtmiyor, ancak BBİ'nin payına düşen topraklarda Şeyh Mahmud Berzenci'nin 1922'de BBİ'ye karşı açık mücadeleye başlamasından⁴ önce olma ihtimali yüksektir. 1922-1924 arasında Süleymaniye'yi tutan Kürtler, Bolşeviklerden yardım ummuştur. Mahmut Berzenci'nin 20 Ocak 1923 tarihli Tebriz'deki Sovyet konsolosu aracılığıyla Sovyet hükümetine gönderdiği mektupta⁵ Güney Kürdistan'daki direnişin BBİ'ye karşı olduğu belirtilmiştir. Bolşevikler Kürtlerin BBİ'ye karşı ve Türkiye'ye karşı yardım taleplerini karşılıksız bırakmış ve TBMM'yi desteklemeye yönelmiştir.⁶ Bolşevikler Kürtleri destekleseydi TBMM hükümeti aleyhine tutum sergilenmiş olacaktı.⁷

Martin Van Bruinessen'e göre bağımsız devlet özlemindeki Kürtlerin BBİ ve Rusya İmparatorluğundan devlet beklentisi yaklaşık 50 yıllık bir zaman aralığını kapsamaktadır. Bruinessen'e göre “1880-1930 döneminin çoğu Kürt milliyetçisi, İngiliz ve/veya Rus himayesinde bağımsız bir devlet tasavvur ediyordu.”⁸ Rusya İmparatorluğu yıkıldıktan sonra Kürtlerin Bolşeviklerden destek umudu siyasetin tabiatına, olağan akışına, temel kanunlarına aykırıydı. Bolşevikler II. Nikolay'ın karısı imparatoriçe Aleksandra Fyodorovna'yı öldürmüşlerdi.⁹ İmparatoriçe, Kraliçe Victoria'nın büyük torunu ve

3 Simyon İvanoviç Aralov, *Bir Sovyet Diplomatın Türkiye Anıları 1922-1923* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008), s. 111-112.

4 Ömer Ağin, *Kürtler Kemalizm ve TKP* (İstanbul: Versus Kitap, 2006), s. 30.

5 Mektup metni için bkz. M. A. Mgoyan Gastaryan et al., *Yeni VeYakın Çağda Kürt Hareketi* (Balıge: jına Nü Yayınları, 1991), s. 161-163. Berzenci 1923'te 3 mektup göndermiştir. İsmet Konak, “Türkiye ve Suriye Bağlamında Rus-Kürt Münasebetlerine Genel Bir Bakış (1813-2019),” *International Journal of Kurdish Studies* 6, no. 1 (2020): 20-34., s. 27.

6 Bilal Altan, “Kürdistan Teâlî Cemiyeti: Kuruluş, Amaç ve Faaliyetler” (Mardin Artuklu Üniversitesi, 2017), s. 178.

7 Вертяев К.В. Иванов С.М, *Курдский Национализм: История и Современность*, s. 148.

8 Martin van Bruinessen, “Martin Van Bruinessen/ 20. Yüzyıl Başında Türk-İran Sınırında Bir Kürt Müttegallibe: Simko İsmail Ağa” <http://kovarabir.com/martin-van-bruinessen-20-yuzuil-basinda-turk-iran-sinirinda-bir-kurt-mutegallibe-simko-ismail-aga/> erişim 15 Kasım 2021.

9 Tarihi olayları açıklarken ihmal edilen bir husus akrabalığın olumlu ya da olumsuz katkısıdır. Tarih akrabalık ilişkileri ile açıklanmasa da kanaatimce akılda tutmakta fayda vardır. Akrabalık 100 yıl önce günümüzden daha tesirliydi. Akrabalığın, yakınlığın iç ve dış politikaya yansımaları devam edegelmektedir. Örneğin Azerbaycan'daki durum. Akrabalığın, akrabalık ilişkilerinin Rİ ve SSCB'de etkisini ölçmek mümkün olmasa da sonuçlardan nedenler çıkarılabilir. Lenin ağabeyi Aleksandr İlyiç Ulyanov 8 Mayıs 1887'de Rİ hükümetince Fındık Adasında idam edilmiş, ablası Anna sürgüne gönderilmişti. Lenin'in bunların intikamı duygusuyla hareket ettiğine dair ispatlanamayan iddialar

Hessen-Darmstadt grandk IV. Louis'nin kızıydı. Rİ ve BBİ itilafı Bolşevik devrimi sonrası Bolşevikler ile BBİ arasında ihtilafa, hayat memat meselesine dönüşmüştür. Bu halde temel siyaset kaidesine göre TBMM hükümeti BBİ'ye karşı mücadele ettiğine göre BBİ'nin düşmanı TBMM, Bolşeviklerin dostu olmuştur. Bu kaideye göre Bolşeviklerin TBMM'ye karşı mücadele eden Kürtleri desteklemesi mümkün değildir. Bolşevikler varoluşlarını garantiledikten, BBİ'nin saldırılarını durdurduktan sonra TBMM aleyhine bağımsız devlet zlemindeki Kürtlere destek olabilirdi. Halbuki Bolşevikler ile BBİ mücadelesi bir süre sonra durulmuştur. Kızıl Ordu, BBİ'nin desteklediği Beyaz Ordu'yu yendikten sonra 16 Mart 1921'de BBİ ile ticaret andlaştması imzalamıştır. Bolşevikler ticaret andlaştmasından siyasi menfaat beklemiştir. Bolşevikler andlaştmayla uluslararası politikada güçleneceklerini düşünmüşlerdir.¹⁰ BBİ imzaladığı andlaştmaya rağmen Sovyet Hkmeti'ni 2 Şubat 1924'e kadar tanınamış, 2 Şubat'ta ise "eski Rusya İmparatorluğu topraklarındaki resmi hkmet" olarak tanımıştır.

Bolşeviklerin TBMM hükümeti ile Kürtler arasındaki ilişkileri mukayese edildiğinde Bolşeviklerin TBMM lehine olduğu görülür. Bolşevikler bir yandan yıktıkları Rİ topraklarında yaşıyan Türk ve Müslüman halklarını sosyalizme kazanmaya bir yandan da Komünistlerin Türkiye'de teşkilatlanmasına yardıma, diğer yandan da M. Kemal Paşa ile ilişki kurmaya çabalamışlardır.¹¹ Bu dönemde Mustafa Kemal Paşa 1919'da Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa ve Fuad Sabi'yi müzakereler için Bak'ye göndermiştir. Müzakereler 29 Kasım 1919'da TBMM hükümetinin para ve silahla desteklenmesini temin eden Sovyet-Türk andlaştması ile sonuçlanmıştır.¹² TBMM hükümeti Bolşevikler'e yakınlık göstermişken Kürtleri temsil gayerindeki Kürdistan Teali Cemiyeti, Bolşevikleri tasvip etmemiştir. Kürdistan Teali Cemiyeti'nin 31 Mart 1920 tarihli beyannamesinde "... (Kuva-yı Milliye) namında istifade eden ve Moskof elindeki

---

vardır. <https://youtu.be/mmeMTeJwCjQ?t=648> "Rus Hapishanesinde Bir Gün Geçirdim" erişim 08 Şubat 2021. Ayrıca Lenin'in melezliğine Türk katkısı Türkiye'ye olumlu bakışını etkilemiş olabilir.

¹⁰ Bekcan Umut, "Devrimden Sonra: Bolşeviklerin Zorunlu Dış Politikası 1917-1925," *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2013, s. 85.

¹¹ Ağın, *Kürtler Kemalizm ve TKP.*, s. 173175.

¹² İsmet Chériff Vanly, "The Kurds in the Soviet Union," *The Kurds: A Contemporary Overview*, ed. Philip G. Kreyenbroek and Stefan Sperl (The Taylor & Francis, 2005), 152–72., s. 158.

Bolşevik kafasını taşıyanlar gibi yersiz yurtsuz serseriler”¹³ ifadesiyle Bolşeviklere hakaret edilmiştir. Kürtlerin BBİ’ye yakınlığı¹⁴ Bolşevikleri Kürtlerden uzaklaştırmış olabilir. Buna karşın Sovyetlerle iyi geçinmek amacıyla, 18 Ekim 1920’de Ankara’da Mustafa Kemal Paşa tarafından “Komünist Parti” kurdurulmuştur.¹⁵ Ömer Ağın’ın ifadesiyle; “Mustafa Kemal Sovyetlerle ilişkileri sıklaştığı dönemde Bolşevizmi savunduğunu biliyoruz. Her ne kadar kimi tarihçi ve politikacı bunun politik manevra olduğunu söyleseler de, bu gerçekleri değiştirmez.”¹⁶

Rusya Şuraları Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Hükümeti’nin (RŞFSC) Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önceki Kürtler politikasını en iyi yansıtan olay Koçgiri isyanı sırasında RŞFSC hükümeti ve TBMM’nin imzaladığı andlaşmadır. Ekim 1920 ile Haziran 1921 tarihleri arasında Koçgiri isyanı yaşanmıştır.¹⁷ Koçgiri isyanı sırasında TBMM hükümetinin Kürtlere yönelik politikasının göstergelerinden birisi Teşkilatı Esasiye Kanunudur. Teşkilatı Esasiye Kanunu Koçgiri isyanı sırasında 20 Ocak 1921’de kabul edilmiştir. Vilâyete ilişkin maddelerin 11, 12, 13, 14’ün yorumu Kürtler lehinedir. Teşkilatı Esasiye Kanunu kabul edildikten sonra Koçgiri isyanı sırasında yaşananlar belki Kürtler lehine olan vilayete ilişkin maddelerin tatbikini engellemiştir. 1924 tarihli ve 491 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Vilâyete ilişkin 89, 90, 91’nci maddeleri epeyce farklıdır. Koçgiri isyanı 1924 tarihli Teşkilat-Esasiye Kanunu’na aksetmiş olmalıdır. 6 Mart 1921’de İmranlı’yı basan asilerin Albay Halis Bey’i öldürerek nahiye merkezine Kürt bayrağı asmalarıyla isyan resmen başlamıştır.¹⁸ Bolşeviklerin Koçgiri isyanını desteklememelerinin bir nedeni de BBİ’ye müzahir Kürdistan Teali Cemiyeti ile bağlantısı olsa gerektir. Koçgiri isyanı süregiderken Bolşevikler 21 Şubat

13 Sadık Sarısan, “Belgelerin Işığında Kuva-ı Milliye’nin Tanımı,” in *90.Yılında Millî Mücadele Sempozyumları Bildiriler*, ed. H. Aytuğ Tokur (Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 2011), 27–36., s. 33.

14 Suat Zeyrek, “Millî Mücadele Sürecinde Türk – İngiliz Rekabeti: Kürt Sorunu,” *Türkiyat Mecmuası* 23, no. 1 (2013): 109–40., s. 115.

15 Ağın, *Kürtler Kemalizm ve TKP.*, s. 192.

16 Ağın., s. 134.

17 Bayram Ayna, “Millî Mücadele Yıllarında Koçgiri Aşireti Reisi Alişan Bey’in Faaliyetleri,” *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 5, no. 18 (2018): 210–31., s. 222.

18 Bayram Ayna, “Rusların Kürt Aşiretleriyle İlişkilerinde Abdürrezzak Bedirhan’ın Faaliyetleri (1906-1915),” *Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 20 (2018): 137–53., s. 226.

1921'de¹⁹ Kaçar yönetimi ile dostluk ve işbirliği, 16 Mart 1921'de TBMM hkmetiyle "Dostluk ve Kardeşlik" aynı gün BBİ ile ticaret andlaşması imzalamıştır. Aydın Akyüz'e göre SSCB'nin Kürtler politikası bu andlaşmalarla alenen Kürtler aleyhine dönmüştür. Aydın Akyüz'n ifadesiyle SSCB "... İnan ve Türkiye'nin siyasi sınırları içinde iktidar karştı, Asya'da ise İngiltere aleyhtarı propaganda yapmayacağını, bu doğrultuda faaliyet yürüten hareketleri desteklemeyeceğini taahhüt eder. ..." ²⁰

16 Mart 1921'de RşFSC hükümeti ile TBMM hükümeti arasında Moskova'da imzalanan "Türkiye-Rusya Muhadenet Akitnamesi" iki ülke hükümeti sınırlarını ve sonra kurulan iki devlet (T.C. ve SSCB) arasındaki ilişkilerin çerçevesini belirlemiştir. Muahedenamenin 8'nci maddesine göre zımmen TBMM hükümeti sınırları dışında kalan RşFSC kontrolündeki Türklere, RşFSC hükümeti de Kürtlere destek vermeyeceğini kabullenmiştir. Madde 8'in ilgili kısmı şöyledir; "Tarafeyni mtealideyn arazileri dahilinde tarafı diğer memleketlerin veyahut aksamı memalikinden birinin hükümeti vazifesini deruhte iddiasında bulunan teşkilat ve tecemmuatın teşekkülü veya ikametini ve diğer memlekete karşı mücadele maksadında bulunan tecemmuatın ikametini kabul etmemeği taahhüt ederler ..." ²¹

1.2. Bolşeviklerin SSCB kurulması sonrası Türkiye Kürtlerine yönelik politikası

30 Aralık 1922'de SSCB'nin Bolşeviklerce kurulması sonrası SSCB'nin TBMM'ye desteği sürmüştür. TBMM'nin Türkiye Cumhuriyeti'ni ilanı ²² sonrası SSCB'nin Kürtlere karşı T.C.'ye desteği görülür. Bu desteğin en belirgin işareti şeyh Said isyanı sırasında SSCB'nin tutumudur. Azadi teşkilatı 1924'teki ilk kongresinde SSCB'nin desteğini ummuştur. SSCB'nin yardımı için

¹⁹ Aynı gün Rıza Han Kaçar yönetimine darbe yaptı. Andlaşmanın imza tarihini Behçet Kemal Yeşilbursa 26 şubat 1921 olarak verir. Bkz. Behçet Kemal Yeşilbursa, "100. Yılında Sovyet İhtilali, Gelişimi ve Bölgesel Etkileri Uluslararası Sempozyumu," in *Rus Devrimi Ve Bölgesel Etkileri: Sovyet-İnan İlişkileri (1945-1962)* (Kars: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 2017), 21-27.

²⁰ Aydın Akyüz, "Sovyetler Birliği'nin Kürt Politikası -II," *Marksist Teori*, no. 33 (2018): 71-82., s. 78.

²¹ Türkiye-Rusya Muhadenet Muahedenamesi (Ahitnamesi) metni için bkz. <http://ua.mfa.gov.tr/files.ashx?77733> erişim 09 şubat 2021.

²² Hamza Eroğlu, "Türkiye Cumhuriyetinin İlanı," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, no. 16 (2003): 7-26., s. 21.

“Gürcistan’a bir kurye” yollanmış, SSCB yönetimi Kürtlere karşı T.C.’ye, T.C.’ye karşı ise Kürtlere “yardım edecek durumda olmadıklarını” bildirmiştir.²³ Bu cevapta 16 Mart 1921 tarihli muahedemenin etkisi olmalıdır. SSCB’nin T.C. içindeki Kürt hareketlerine Kürtlerce beklenen desteği vermediği görülmektedir. Aslında Kürtlerin desteklenmemesi doğaldı. Rİ Osmanlı’nın paylaşılması taraftarıyken, RŞFSC hükümeti ve SSCB aksine Türkiye’nin parçalanmaması taraftarıydı.

SSCB’nin Türkiye’yi desteklemesinde SSCB yöneticilerinin Şeyh Said’in şeyhliğinden endişe etmiş olması muhtemeldir. Rİ Ortodoksları, ortodoksluğu himaye politikası güderken SSCB her türlü dine ve dindara uzak durmuştur. Martin Van Bruinessen’e göre Kürt isyanlarına şeyhlerin önderlik etmesi doğaldı çünkü aşiretlerin birlikte uyumlu hareket etmesini sağlayacak neredeyse sadece şeyhler kalmıştı.²⁴ Aydın Akyüz’e göre SSCB’nin Kürtlerin yanında yer almamasının bir diğer nedeni SSCB’nin güçlü ve “bağımsız” Türkiye ve İran devletleriyle SSCB kuşatmasının esnetilebileceğini zannetmesiydi. Bu nedenle SSCB 1940’lı yıllara kadar Kürt isyanlarını desteklememiş Kürtlere karşı Türkiye ve İran yönetiminin yanında yer almıştır.²⁵ Aydın Akyüz²⁶ ve Ömer Ağın’a göre SSCB yöneticileri Kürt ayaklanmasına SSCB devleti çıkarlarına göre yaklaşmıştır.²⁷ SSCB’nin politikalarını yansıtan SSCB’nin Ankara’daki basın bürosu 27 Mart 1925 tarihli açıklamasında Kürt isyanından şöyle söz eder: “Bu başkaldırı Cumhuriyet Devleti’yle anlaşamayan derebeyi ve feodallerin eseridir, Kürt Hamidiye Aşiret Alayları konumlarını korumak, nüfuslu Kürt şeyhleri de kendi yararları için Ankara Hükümeti’ne ağır darbeler indirmek istiyorlar. Sultan yanlısı ve Cumhuriyet karşıtı bir harekettir.”²⁸

Azadi örgütünün önderliğindeki 1925 Kürt isyanı (Şeyh Said) 25 Şubat’ta SSCB resmi ajansında Şeyh Said’in vakti zamanında Çar

23 Ağın, *Kürtler Kemalizm ve TKP.*, s. 42-43.

24 Martin van Bruinessen, “Martin Van Bruinessen/ 20. Yüzyıl Başında Türk-İran Sınırında Bir Kürt Müttegallibe: Simko İsmail Ağa”.

25 Aydın Akyüz, “Sovyetler Birliği’nin Kürt Politikası - I,” *Marksist Teori*, no. 32 (2018): 73-86., s. 79.

26 Akyüz., s. 78.

27 Ağın, *Kürtler Kemalizm ve TKP.*, s. 43.

28 Ağın., s. 42-44.

ajanı olduğu iddiasıyla beraber haberleştirilmiştir.²⁹ İsyana SSCB ve Komintern'in yaklaşımı TKP'den farklı değildi. Inprekorr'un (Internationale Presse Korrespondenz) Almanca baskısında yayınlanan üç yazıdan ilki olan, 26 şubat 1925 Moskova tarihli özel bültende yer alan "Kürdistan'daki İsyanın Anlamı" başlıklı habere göre "Kemal, genel olarak milli kurtuluş hareketini temsil etmekte, demokratikleşmeyi hedeflemekte ve Türkiye'nin, feodal kalıntılar ile Müslüman din adamlarının etkisinden kurtarılması için çalışmaktadır." Yazının devamında, "[ř]ehirlerdeki küçük ve orta burjuvaziyle köylülüğün bir kesimine dayanan Kemalist hkmetin, büyük toprak sahipleri, din adamları ve İngiliz emperyalizmine dayanan ayaklanmacılara karşı yürüttüğü sınıf mücadelesi, bu ayaklanmayla birlikte belirleyici bir noktaya gelip dayanmıştır." yorumu yapılmıştır.³⁰

şeyh Said isyanının bastırılması sonrası SSCB'nin Türkiye'deki Kürtlere, T.C.'nin SSCB'deki Türklere destek vermeyeceği 17 Aralık 1925'teki muahedenede bir kez daha teyit edilmiştir. 17 Aralık 1925 tarihli Türkiye-SSCB Muahedenamesinin³¹ 2'nci maddesi "Tarafı kideynden her biri diğerine karşı her gna tecvzden itinabeylemeği taahhüt eder. ..." cümlesiyle başlamaktadır. Bu cümle T.C.'nin SSCB'de yaşayan Türklerin, Müslümanların isyanlarına, SSCB'nin de Kürtlerin isyanlarına destek vermemeyi zımnen kabul ettiği şeklinde yorumlanabilir. Çünkü imzalandığı yılda şeyh Said isyanı yaşanmıştır. Nitekim SSCB Ağrı isyanında Kürtlere destek vermemiş aksine Kürt ve Ermeni işbirliğine karşı Türkiye'ye askeri, diplomatik ve istihbarat desteği sağlamıştır.³² SSCB Aras sınıırını geçişlere kapatmayı ve SSCB demiryolunu T.C.'ye kullandırmayı vaat etmiştir.³³ İsyân sırasında T.C. hükümetinin SSCB'den isyancılarla irtibat kurmasını talep ettiği ve SSCB'nin Kafkas sınıırında Kürdistan'ın kurulmaması için T.C. hkmetine uyarı ihtimalinden söz edilmiştir.³⁴

29 Akyüz, "Sovyetler Birliği'nin Kürt Politikası - I.", s. 83.

30 Gülsen Güner, "şeyh Said Ayaklanması," *Teori ve Politika*, no. 49 (2018), <https://www.teorivepolitika.net/index.php/arsiv/item/245-seyh-said-ayaklanmasi>.

31 Muahedename metni için bkz. <http://ua.mfa.gov.tr/files.ashx?77814> erişim 14 şubat 2021.

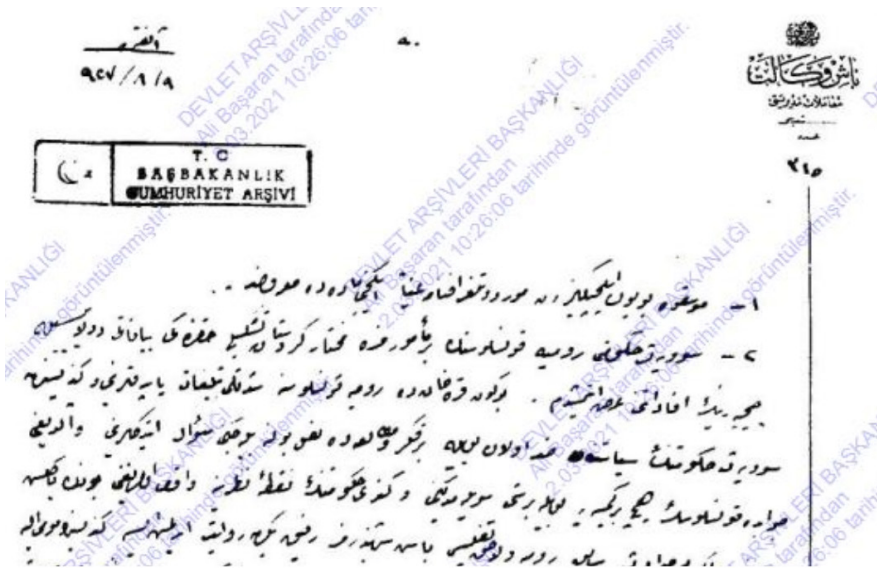
32 Akyüz, "Sovyetler Birliği'nin Kürt Politikası - I.", s. 83.

33 David McDowall, *A Modern History of The Kurds* (New York: I.B.Tauris & Co Ltd, 2007), s. 205.

34 Namık Kemal Din, "Erken Cumhuriyet'te Muhalif Bir Yazarın Kaleminden 1930 Ağrı İsyanı ve Kürdistan Meselesi," *Toplum ve Kuram*, no. 5 (2011): 263-72., s. 269.

17 Aralık 1925'teki muahedenede SSCB'nin Kürtleri desteklemeyeceğinin başka bir teyidi 09 Temmuz 1927 tarihli arşiv vesikasdır. Bu arşiv vesikasından SSCB'nin bağımsız Kürt devleti kurulmasına karşı olduğu anlaşılmaktadır.³⁵

Ekran alındısı 1: Sovyetler Birliği hükümetinin bağımsız Kürt Devleti kurulmasına karşı olduğunu bildirmesi.

Kaynak: Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Belge Özeti: Sovyetler Birliği hükümetinin bağımsız Kürt Devleti kurulmasına karşı olduğunu bildirmesi. Kurum: 30-10-0-0 / Muamelet Genel Müdürlüğü Yer Bilgisi: 247 - 673 - 26 Dosya Ek : 431 Belge Tarihi : 09.07.1927-00.00.0000

SSCB yönetiminin T.C.'ye tabi Kürtlere yönelik politikası Kürtler aleyhineyken SSCB'nin kendine tabi Kürtlere, Ermenistan ve Azerbaycan'daki Kürtlere yönelik politikası 1920'li yıllarda olumluydu. Ancak bu olumlu politika 1930'lu yıllarda SSCB Kürtlerinin aleyhine dönmüştür 1930'lu yıllarda diğer Sovyet halkları gibi Kürtler de zulmüne tabi tutulmuştur. SSCB idaresinin belirlediği Kürtler 1937-1938'de Ermenistan ve Azerbaycan'dan Kazakistan'a ve Orta Asya'ya tehcir edilmiştir. Din adamları tehcir

35 "... 2. Sovyet Hükümeti Rumiye Konsolosunun bir memurumuza muhtar Kürdistan teşkili hakkındaki beyanati dolayısıyla ..... ifadatını arz etmişim. Bugün Karahan da Rumiye konsolosuna şiddetli tebligat yaptıklarını ve kendisinin Sovyet Hükümetinin siyasetine zıd olan böyle bir fikir ve mütallada nasıl bulunabileceğini sual ettiklerini ..." Belge Özeti: Sovyetler Birliği hükümetinin bağımsız Kürt Devleti kurulmasına karşı olduğunu bildirmesi. Kurum: 30-10-0-0 / Muamelet Genel Müdürlüğü Yer Bilgisi: 247 - 673 - 26 Dosya Ek : 431 Belge Tarihi : 09.07.1927-00.00.0000

için özellikle seçilmiştir. Halk Komiserleri Konseyi ve Merkez Yürütme Komitesinin “Kapalı Sınır Bölgelerinin Oluşturulması” (No. 103/1127-267) kararının Temmuz 1937’de kabul edilmesiyle “istenmeyen, güvenilmez” Kürtlerin tehciri süreci başlatılmıştır. 1937’de Kürt aydınlarının çoğu tutuklanmıştır. Arap şamilov Sibirya’ya sürülmüş, Hedji Jindi, Djerdoe Genso, Akhmet Mirazi, Jangir Agha ve Shamil Teymurov tutuklanmış ve casusluk yapmakla, milliyetçilik ve Sovyet karşıtlılığıyla suçlanmışlardır.³⁶ Jindi’nin casusluk ve karşı devrimci faaliyetlerle suçlanmasının gerekçesi Suriye’de Khavar dergisini yayınlayan Bedirhanlı ailesinin temsilcisi Mir Celadet Bedir Han ile yazışmasıydı. Mart 1938’de Jindi tutuklanmış ve bir yıl sonra beraat ettirilip ve serbest bırakılmıştır.³⁷

Kürtlerin tehcir edildiği yılda 1937’de yayınlanan Büyük Sovyet Ansiklopedisinin 35’nci cildinde Kürt isyanlarının teşhisi SSCB yönetiminin Kürt isyanlarına bakışı açısından önemlidir:

“... Türkiye’yi yok etmeye çalışan İngiliz emperyalistleri, Kürtler arasında muazzam bir faaliyet geliştirdi. İngiltere’nin ege-menliği altında bir Kürt krallılığının kurulması sloganını defalarca ortaya attılar. İngiltere’nin Kürdistan’daki emperyalist politikası, orada anti-Sovyet köprübaşı yaratmayı da hedefliyordu. Musul konusundaki İngiliz-Türk çatışması, İngiliz ajanlarının Kürt elitinin Kemalist hkmetin din karşıtı ve merkezileştirici politikalarından artan hoşnutsuzluğuna müdahalesini hızlandırdı.”³⁸

Ansiklopedide Kürt isyanları hakkında kısaca bilgi verildikten sonra tüm ayaklanmalar hakkında bir yargıya varılmıştır: “... Emperyalizm ajanlarının öncülüğünde gerçekteşen tüm bu ayaklanmalar, yalnızca Türkiye, aynı zamanda SSCB’ye karşı ve karşı devrimciydi.”³⁹

2. SSCB Kürdolojisi

2.1. SSCB Kürdolojisinin messeleşmesi

---

36 Исмет Конак, “Курды СССР в 1920 – 30-ые Гг.: Процессы Адаптации и Интеграции в Советскую Систему” (Московский Государственный Университет Имени М.В.Ломоносова, 2010), s. 80, 83, 86.

37 Жигалина О. И., “Российское Курдоведение Как Традиционное Направление Востоковедной Науки,” Лазаревские Чтения. Выпуск II, ed. О. И. Жигалина (Москва: Институт востоковедения РАН, 2013), 31–42., s. 35.

38 “Курды,” Большая Советская Энциклопедия (Осударственный институт «советская энциклопедия» Москва о огиз РСФСР о 1937, 1937), s. 534.

39 “Курды,” s. 534-535.

Yücel ve Ray'a göre Kürdoloji'nin (belirli bir bölüm ve dersleri olan) bir disiplin olarak kurumsallaşması ilk olarak Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde gerçekleşmiş gibi görünüyor.⁴⁰ Eldeki veriler Yücel ve Ray'ı teyit etmektedir. Ermenistan'da 1920'li yılların başından itibaren Kürtçe okullarda öğretilmiş, Ermenistan'da öğretmen okulu açılmış ve Ermenistan SSC'nin yayın organı Rya Taza gazetesinin 1930'da⁴¹ yayınlanmasına başlanmıştır.⁴² Yine 1930'da Ermenistan SSC Kültür Bakanlığı Kürtçe radyo yayınlarını başlatmıştır. Ermenistan Halk Eğitim Komiserliği 1931'de Kürtlerden sözlü eserler toplamak için ilk bilimsel geziyi düzenlemiştir. Toplanan eserlerden 1936'da Erivan'da ilk Kürt halkbilimi koleksiyonunun temeli oluşturulmuştur⁴³. İlk SSCB Kürdoloji Kongresi Temmuz 1934'te Erivan'da Ermeni Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin girişimiyle yapılmıştır. Alakom'a göre Kürdoloji terimi 1934'teki Erivan Kongresi'nden beri gittikçe daha sık kullanılabilir hale gelmiştir. Ermenistan Bilimler Akademisi'nde Şarkiyat bölümü 1934'te açılmış, Kürdoloji de dahil çalışma grupları oluşturulmuştur. Leningrad'a öğrenciler gönderilmiştir. Çok geçmeden Leningrad'ın ardından Erivan Kürdolojinin ikinci merkezi yapılmıştır.⁴⁴ Kürdoloji teriminin kullanılmasının yaygınlaşması, içinden geldiği İraniolojiden bağımsız bir çalışma alanı olarak kabul görülmesinin işaretidir. Yücel ve Ray'a göre Kürdolojinin temel araştırma alanları Kürt dili, dilbilimi, edebiyat, folklor, etnoloji ve tarihtir ki bu alanlarda Ermenistan SSC'de araştırmalar ve uygulamalar yoğunlaşmıştır. Kürdoloji'nin araştırma odağı Kürtlerdir. Kürtlere mahsus kongreler, Kürtçe kürsüleri ve Kürtçe kurultayları vd. bilimsel faaliyet ve birimlerin teşkiliyle Kürdoloji İraniolojiden bağımsızlaşmıştır. Kürdoloji terimi Ermenistan'da doğmuş ve akademik bir alan olarak kabul görmüştür.⁴⁵

Ermenistan'da Kürdoloji araştırma ve uygulamaları 1920'li yıllarda ve 1930'lu yılların ilk yarısına kadar yoğunlaşırken Leningrad'da da Kürdoloji araştırmaları, eğitimi ve uygulamaları sürdürülmüştür.

40 Clémence Scalbert-Yücel ve Marie Le Ray, "Bilim, İdeoloji ve İktidar: Kürt Çalışmaları'nın Yapısökümü," *Toplum ve Kuram*, no. 5 (2011): 217-63., s.228-229.

41 Akyüz 1929'da yayınlanmaya başladığını bildiriyor. Bkz. Akyüz, "Sovyetler Birliği'nin Kürt Politikası - I.," s. 74.

42 И. Ф. Попова, "Российские Исследователи - Пионеры Курдоведения," *Курды. Легенда Востока*, ed. И. Ф. Попова. В. В. Наумкин (Издательская группа «Арбор», 2018), 375-409., s. 379.

43 Жигалина О. И., "Российское Курдоведение Как Традиционное Направление Востокведной Науки.," s. 35.

44 Scalbert-Yücel ve Ray, "Bilim, İdeoloji ve İktidar: Kürt Çalışmaları'nın Yapısökümü.," s. 228-229.

45 Scalbert-Yücel ve Ray., s. 228-229.

A. A. Frejman Leningrad Üniversitesi Dil Fakültesi içerisinde Kürt dilbilimi üzerine bir seminer düzenlemiştir (1931). İlk Kürtçe Latin alfabesini geliştiren Orbell ise, 1915'ten 1934'e kadar Petersburg'da (Leningrad'da) Kürtçe dersi vermiştir.⁴⁶ Aleksandr Arnoldovi Freyman'ın gayretiyle bilim kadrolarının yetiştirilmesi için Leningrad Dil Fakültesi Tarih, Felsefe ve Dil Enstitüsü'nde ilk kez Kürtçe bölümü açılmıştır. Bölüme genellikle Kürt gençler alınmıştır. 1945'te K. K. Kurdojev Leningrad Devlet niversitesi şarkiyat Fakültesine atanmış, 1946'da ise şarkiyat Enstitüsüne alınmıştır. Bu tarihten itibaren Kürt dili ve edebiyatı şarkiyat Enstitüsünde sistematik/messevi olarak tetkik edilmeye başlanmıştır.⁴⁷

Kürdolojinin Kürtler için değeri, belki Kürdolojinin SSCB için değerinden daha fazladır. Kürtlerin, Kürt münevverlerinin Avrupa Krdologlarına bakışı, SSCB Kürdolojisine bakışı dikkate değerdir. 1930'lu yıllarda Kürtler Avrupa Krdolojilerine itibar etmiş, saygı duymuştur. Kürtler hem Rİ hem de SSCB Kürdolojisine itibar etmiştir. Bazı Kürtler kim olduklarını şarkiyatılardan öğrenmek istemiş, Avrupalı Krdologların şekillendirmelerine gönüllü tabi olmuş, sorgulamamıştır. Yücel ve Ray'a göre: "Muhakkak ki, Avrupa'da yapılan çalışmalar, kendi çalışmalarına meşruluk sağlamak ve politik talepleri beslemek için Krt hareket açısından çok önemlidir. Böylelikle Kürt milliyetçiliğinin ilk adımlarından beri, Avrupa'da Kürtler zerine yayın çıkarmanın öneminin altı çizilmiştir." rneğin Celadet Bedirhan Kürtlerin temsilini şarkiyatılara emanet etmiştir. "Kürtlere gelince, biz onları kendi başımıza temsil edemeyiz; bu içi, Kürtleri ve Kürdistan'ı en iyi şekilde çalışmış, en iyi şekilde bilen Avrupalı şarkiyatçı elit yazarlara bırakırız."⁴⁸

2.2. Kürdolojinin eleştirisi, sahi Kürdoloji ve devlet Kürdolojisi

Yücel ve Ray'a göre Kürdoloji'nin messeseleşmesi SSCB'de gerekleşe de esasen Rusya İmparatorluğu'nda mühim Kürdoloji birikimi oluşturulmuştu. Rİ ile SSCB tamamen farklı devletlerdi. SSCB, Rİ'deki toplum bilimlerini hatta genetiği burjuva bilimi

⁴⁶ Scalbert-Yücel ve Ray., s. 228. Боголюнов, М. Н. и Болдырев, А. Н. Orbell'in 1916/17 eğitim yılından itibaren Kürtçe dersleri vermeye başladığını belirtmiştir. Bkz. М. Н. Боголюнов ve А. Н. Болдырев, "Кафедра Иранской Филологии," in Востокведение в Ленинградском Университете, ed. Кононов А. Н. (Ленинград: Ленинградский университет, 1960), 111-22., s. 116.

⁴⁷ И. Ф. Попова, "Российские Исследователи - Пионеры Курдоведения.," s. 381.

⁴⁸ Scalbert-Yücel ve Ray, "Bilim, İdeoloji ve İktidar: Kürt alışmaları'nın Yapısökümü.," s. 235.

olarak ilan etmiştir. 1935-1964 yılları arasında SSCB’de Lisenkoizm egemen olmuştur.⁴⁹ SSCB’de bazı şarkiyatçılar burjuva aydını olarak yaftalanmış ve cezalandırılmıştır.⁵⁰ Dolayısıyla SSCB Kürdolojisi ile Rİ Kürdolojisi ayrılmıştır. SSCB Kürdolojisinin özelliklerini ve Rİ Kürdolojisinden farklarını belirlemekte fayda vardır. Bundan önce Kürdoloji ile ifade edilen nedir sorusuna cevap vermek yararlı olacaktır. Kürdoloji eğer bir milleti bilmekse Kürdologların millettten ne anladıkları, millet ile ne anlattıklarını kavramak gerekmektedir. Bu hususta iki zıt millet tasavvurunu hatırlamakta fayda vardır. İlki milletin doğal ve ebedi olduğuna dair iddia ikincisi ise milletin hayali olduğuna dair iddiadır. Kürdolog İsmet Şerif Vanlı’ya göre ulus doğaldır, doğanın ürünüdür.⁵¹ Ulus doğanın ürünü olsa bile Kürdoloji doğal değildir. Vanlı bu varsayımı zımnen kabul etmektedir. Vanlı, iki Kürdolojinin olduğunu iddia etmiştir; sahi Kürdoloji ve devletin Kürdolojisi. Valı’ya göre sahi Kürdoloji “... Kürtler, tarihleri, dilleri, ülkeleri, sosyal ve ekonomik yapıları, ulusal hareketleri üzerine yapılan ve açık bir şekilde bilimsel garanti sunan tüm çalışmalar ...”dır. Vanlı’ya göre devletin Kürdolojisi sahi Kürdolojiye dahil edilemez; “... devlet ideolojilerinin ürünü olarak ortaya çıkmış karalayıcı veya sözde bilimsel çalışmaları Kürdoloji kavramına dâhil etmemiz mümkün değildir.”⁵² Kendal Nezan da Vanlı gibi devlet Kürdolojisine karşıdır. “Kürtlere ilgi duymayı, onları tanıtmayı, resmi devlet yalanlarını ifşa etmeyi seçerek, bayanlar ve baylar, zor bir bağlamda hümanist bilim geleneklerine bir övgü oluşturduunuz.”⁵³ Vanlı’nın tarifinden yola çıkarsak SSCB Kürdolojisi devletin Kürdolojisidir ve sahi Kürdolojiye dahil edilmemelidir. Yücel ve Ray’ın tarifine ve Vanlı’nın tarifine göre tarih bilimi de Kürdolojiye katkı sağlar. Ancak tarihi yazarken ve yorumlarken tarihe sadık kalınır kalınmayacağı hususunda araştırmacılar arasında

49 Berna Arda, “Üniversitelerin Araştırma İşlevi ve Etik,” *C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi* 25, no. 4 (2003): 7–11., s. 9, 11.

50 Ali Başaran, “Boris Yeltsin’in Başkanlığı Döneminde Bilim, Yükseköğretim ve Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü Türkiye Birimi, 1992-2000,” *Avrasya İncelemeleri Dergisi* 9, no. 2 (2020): 141–70., s. 145.

51 Scalbert-Yücel ve Ray, “Bilim, İdeoloji ve İktidar: Kürt Çalışmaları’nın Yapısökümü.”, s. 222.

52 Scalbert-Yücel ve Ray., s. 234.

53 https://www.institutkurde.org/en/conferences/kurdish_studies_erbil_2006/Presentation.html erişim 16 Şubat 2021. Kezban Nadal’ın 6-9 Eylül 2006’da Erbil’de gerçekleşen Paris Kürt Enstitüsü ve Salahaddin Üniversitesi tarafından tertiplenen Kürdistan Bölgesel Yönetimi ve Fransa Dışişleri Bakanlığı tarafından desteklenen açılış konuşmasının ilk kelimesi “Sn. Bakan” iken ve hitabında “... resmi devlet yalanlarını ifşa etmeyi seçerek, ...” ifadesi anlamlıdır. Fransa’yı herhalde devletten saymıyordu.

halen uzlaşıya varılamamıştır. Burada tarih bilimine ilişkin Ahmet Zeki Velidi Togan'ın tespitini anmakta yarar vardır: "... Herhalde tarih, ilim olmakla beraber, kendisiyle meşgul olan zevatın temayüllerine pek fazla maruz kalabilen bir ilimdir."⁵⁴ Kanaatimce Togan'ın tespiti milletleri tetkik eden tüm bilimler için geçerlidir. Carr'ın tespitini de anmakta yarar vardır: "... Tarihten önce tarihçiyi incelemeliyiz. Őimdi buna şunu ekliyorum: Tarihiyi incelemeden önce de, onun tarihi ve toplumsal çevresini incelemeliyiz. Tarihi, bir birey olarak aynı zamanda hem tarihin hem de toplumun bir ürünüdür..."⁵⁵ Carr'ın bu tespiti Türkologlar, Krdologlar, Sinologlar, Rusologlar vd. için de geçerlidir. Carr'a göre SSCB Krdologlarının eserlerinden önce SSCB Krdologlarını değerlendirmemiz gerekir. Ayrıca Robert W. Cox'un teori daima birileri ve bazı amaçlar iindir⁵⁶ iddiasını "geçmişin, tarihin yorumu daima birileri ve bazı amaçlar içindir." şeklinde sunmakta kanaatimce sakınca yoktur. Toplumlar ve fertler genelde zarar göreceklerinden şüphelendikleri geçmişi ve geleceği örter, gizler ya da arpıtırlar. Bu gerçeği SSCB Kürdolojisi için de hatırlamak gerekir. Bu ereve de Rİ ve SSCB Kürdolojisinin Rİ ve SSCB dış politikasından etkilenip etkilenmediği ya da ne derece etkilendiği hususunda görüş birliği olmadığını ve olamayacağı kanısına varıyoruz.

SSCB Kürdolojisi SSCB yöneticilerinden, SSCB dış politikasından bağımsız mıdır sorusu araştırmacıları ayırıştırmaktadır. Aslında bu soruyu imparatorluk dönemi Rusya Kürdolojisi ve Rİ'nin Kürtler politikası için de cevaplandırmak gerekir. Kiril Vertyayev, Rİ'nin Kürtler politikası ile Rİ Kürdolojisi arasında bağ olduğu iddiasını doğru bulmaz.⁵⁷ Kiril Vertyayev'e göre Kürdoloji Rİ dış politikasından etkilenmemiştir, çünkü Kürdoloji, Rİ'nin Kürtlere yönelik sistemli dış politikasından önce ortaya çıkmıştır.

---

54 Ahmet Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usl*, 4'nc bas (İstanbul: Enderun Yayınları, 1985), s. 15.

55 Edward Hallett Carr, *Tarih Nedir? Ocak-Mart 1961'de Cambridge niversitesi'nde Verilmiş George Macaulay Trevelyan Konferansları* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), s. 97.

56 Robert W. Cox, "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory," *Neorealism and Its Critics*, ed. Robert O Keohane (New York: Columbia University Press, 1986), 204-54., s. 207.

57 <https://youtu.be/PUBv00ruCjE> "Rus Kürdolog Dr. Kiril Vertyayev Artuklu niversitesinde Konuştu" başlıklı video erişim 16 Şubat 2021. 07:04-08:35 <https://youtu.be/PUBv00ruCjE?t=424> ile <https://youtu.be/PUBv00ruCjE?t=515> arası.

“Bazı kaynaklarda Rusya’nın Kürtlerle ilgili dış politikası ve bilimsel Kürdoloji birbirine bağdaşmasına dair tezler vardır. Mesela bu tez sayın Bilal Şimşir’in yazdığı Kürtler adlı kitapta yer almaktadır. Ben bu teze pek katılmıyorum, benim düşüncelerime göre 19. yüzyılın ilk yarısında Rusya’nın sistem bir Kürt politikası adlı böyle bir şey yoktu. ... Tekrar söyleyeyim yani sistem olarak Rusya’nın Kürt politikası sadece 19. yüzyılın ortasından biçimleşmeye başladı. ...”⁵⁸

Unutmayalım ki, Rİ’de Kürdolojiye matuf eserlerin sayısı Kırım Harbi ve 93 Harbi sonrası artmıştır. Veriler Rİ dış politikası ile Rİ Kürdolojisinin bağdaştığını göstermektedir. Bu olağandır, Türkiye dahil her devlette görülebilir. Toplum bilimleri ile devlet politikaları yan yana gider. Her devlet rejimi varlığını, icraatlarını, sürekliliğini geçmişin yorumuyla meşrulaştırır, rejimin varlığını tehdit eden tarih yorumcularını cezalandırır. Toplum bilimleri devlet politikalarından etkilenir. SSCB tecrübesinde bu çok barizdir. Özdemir ve Askeroğlu Bolşeviklerin ürettirdiği Kürdolojiyi SSCB politikalarından bağımsız görmemiştir. Özdemir ve Askeroğlu’na göre: “... Sovyetler, bu çalışmalarla Kürtlerin milliyetçi özellik kazanmasını sağlayarak İran, Türkiye, Irak ve Suriye’deki Kürtleri, bağlı buldukları devletlerden ayırmaya çalışmıştır.”⁵⁹ Hejare Şamil de Sovyet Kürdolojisinin siyasi bir Kürdoloji ürettiği görüşündedir. Sovyet Kürdologları kendi Kürtlerinden ziyade Türkiye, İran, Irak ve Suriye Kürtlerini araştırmıştır.⁶⁰

2.3. İsmet Şerif Vanlı ve Benedict Anderson’un ulus ve ulusçuluğa yaklaşımlarına göre Kürtler, Kürtçülük ve Kürdoloji

SSCB Kürdolojisinin Benedict Anderson’un önerdiği ulus tanımına göre Rİ Kürdolojisinin devamı olduğunu belirtmek gerekir. İsmet Şerif Vanlı’ya göre ulus doğaldır, doğanın ürünüdür ve ebedidir. Kürt milli hissi 16. yüzyıla kadar geri gider.⁶¹ İsmet Şerif Vanlı’nın aksine

58 <https://youtu.be/PUbv00ruCjE> “Rus Kürdolog Dr. Kiril Vertyayev Artuklu Üniversitesinde Konuştu” başlıklı video erişim 16 Şubat 2021. 07:04-08:35 <https://youtu.be/PUbv00ruCjE?t=424> ile <https://youtu.be/PUbv00ruCjE?t=515> arası.

59 Burcu Özdemir ve Ayna Askeroğlu Arslan, “Rusya’nın Kürdoloji Çalışmaları (1787-1947),” İnsan ve İnsan Dergisi, no. 17 (2018): 194–213, s. 203.

60 Özdemir ve Askeroğlu Arslan., s. 203.

61 Scalbert-Yücel ve Ray, “Bilim, İdeoloji ve İktidar: Kürt Çalışmaları’nın Yapısökümü.”, s. 222.

Benedict Anderson'a göre ulus doğanın ürünü değildir, hayalidir.⁶² "... ulusun aşağıdaki tanımını öneriyorum: hayali bir siyasi topluluk - hem de doğal olarak sınırlı ve egemen olarak hayal edilmiş bir topluluk."⁶³ Yine Anderson'a göre uluslar, "Topluluklar, sahte ya da hakiki olarak değil, hayal edildikleri tarza göre farklılaşırlar."⁶⁴ Anderson milliyetçilerin uluslarının kadimliğini, kendine özgülüğünü hayal ettiklerini belirtmiştir.⁶⁵ Anderson yöneticilerin hayallerindeki ulusu oluşturma, toplumları birleştirme ya da ayırma aracı olarak ülke yöneticilerinin dil ve alfabeye müdahalelerine vurgu yapmıştır.⁶⁶ Anderson ulusların, milliyetçiliklerin oluşumunda dile, yayınlara, gazetelerin tesirine, siyasi rakip devletlerin desteğine değinmiştir. Örneğin Yunan ayaklanmasından önce Viyana'da ilk Yunan gazetesinin basıldığını, Etniki Etery'a'nın Odessa şehrinde kurulduğunu belirtmiştir.⁶⁷ Milliyetle, milliyetçilik hayalin ürünüyse Kürdoloji neyin ürünüdür sorusuna cevap vermek gerekir. Benedict Anderson'un tüm uluslar ve milliyetçiliklerin oluşturulmasına ilişkin tespitlerinin izdüşümü R Krdolojisinde ve SSCB Krdolojisinde görülmektedir.

smet şerif Vanlı'nın milliyetçiliği Benedict Anderson'un iddia ettiği şekliyle kendi milleti için mükemmel Kürt devleti hlyasına dayanır. Vanlı gibi ayrılıkçı milliyetçiler için mükemmel yaşam ayrı milli bir devlette mümkündür, aksi tarihi tecrübeleri görmez ya da görmezden gelir. Ayrılıkçı milliyetçiler çoğu zaman milletlerinin istemediği iyiliği dayatma haklarını kendilerinde görür. Ayrı mükemmel devletlerinde, mükemmel milletlerini oluşturma hülyasıyla yaşar. Burada Zekeriya Tüysüz'n sorusu önemlidir: "Haylimizdeki ideal dünyayı kurma ve insanları ona uygun hle getirme hevesimiz

62 Millet, ulusu "imaginary" ve "invented" yani tahayyül mahsulü olduğunu iddia etmiştir. Benedict Anderson mülakatta kitabındaki "imaginary" ile neyi kastettiğini daha net aıklamıştır: "... you say imaginary it means invented it means not real it's like unicorn or something like this that we now clearly isn't the case its purely symbolic in that sense the importance imagined I think is that it is it's it's both truth or both real and fictional same time so that you can think but say the Dutch nation you can't touch the Dutch nation you don't know where it ends you don't know where it begins but seems very real to people and with so real it's not symbolic it' it's actually understood to be real that really is a Dutch nation out there but on the other hand the only way you can approach it is through the imagination ...". Bkz. <https://youtu.be/cNJuL-Ewp-A?t=520> ile <https://youtu.be/cNJuL-Ewp-A?t=567> arası erişim 23 şubat 2021.

63 Benedict Anderson, *Imagined Communities Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (New York: Verso, 2006), s. 5-6.

64 Anderson., s. 6.

65 Anderson., s. 5.

66 Anderson., s. 45-46.

67 Anderson., s. 72.

bir dizi soruya cevap bulmayı gerektirir: Başkasının hayatına karışma hakkım var mıdır? ...”⁶⁸ Ayrılıkçı Kürt milliyetçileri kendilerince mükemmel devleti ve mükemmel milleti oluşturmak için kendilerini yetkilendirmiştir, kimseden kendi milletlerinden bile müsaade istemezler. Çünkü kendi milletleri, Kürtler, mankurtlaştırılmıştır.⁶⁹

2.4. Rusya İmparatorluğu’nun Yunan ayrılıkçılığına tesiri ile SSCB’nin Kürtçülüğe tesirinin karşılaştırılması

Osmanlı ülkelerinin ayrı devletlere bölünmesi sonrası Osmanlı devletinin inhitatı tecrübesinden T.C. yöneticileri dersler çıkarmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki Kürt isyanlarının ardında hep bir dış tahrik şüphesi aranmıştır. İsyancılar sonrası daha sıkı önlemler planlanıp uygulanmıştır. Cumhuriyet yöneticilerinin devletin bütünlüğünü koruma tepkisi anlaşılabilir. Bu çerçeveden bakılınca Türkiye’nin SSCB Kürdolojisine ve SSCB Kürtlerine yönelik faaliyetlerine tepkisi anlaşılabilir. Türkiye’de isyancı Kürtler gibi Rİ ve SSCB Kürdologlarının ekseriyeti Kürtlerin milli bir devlette, Kürt devletinde yaşaması taraftarıydı. Osmanlı devleti çok dinli, çok dilli ve çok milletliydi. Osmanlı sonrası T.C. mümkün olduğunca tek dil, tek din ve tek millet oluşturma projesini bütünlüğünün teminatı olarak görmüştür. Sırların, Arnavutların, Bulgarların, Rumların, Ermenilerin, Arapların vd. milletlerin ayrılıkçı mücadelesinin anıları ve acıları T.C.’de taze iken Kürtlerin isyanları yaşanmıştır. Welat Zeydanlıoğlu bu durumu şöyle açıklıyor:

“Osmanlı İmparatorluğu’ndaki farklı Müslüman etnik gruplar birlikteliklerini ortak dinleri dolayısıyla sağlıyorlardı. Osmanlı toplumunda İslam birleştirici bir unsur olarak işlev görmekteydi. Fakat yeni cumhuriyette İslam’a böyle bir rol vermek yerine, Kemalizm Türkleştirme programını devreye soktu. Zorla gerçekleştirilecek asimilasyonun, vatandaşların ulus-devlete bağlılıklarını garanti edeceğini ve etnik ayrılıkçılığı engelleyeceğini umut etmekteydiler. Bu aynı zamanda Türk elitlerinin aklında ve kolektif hafızasında derin yaralar açmış olan ve Osmanlı İmparatorluğu’nun travmatik çöküş ve parçalanmasına neden olan Avrupa’nın

⁶⁸ Zekeriya Tüysüz, *Siyaset Teorisinde Mükemmeliyetçilik* (Ankara: Liberte Yayınları, 2009), s. 12.

⁶⁹ “Britanya Siyasetinde MANKURT Kürtler”, <http://www.telgraf.co.uk/britanya-siyasetinde-mankurt-kurtler.html> erişim 25 Şubat 2021.

sömürgeci etki ve müdahalelerini de zayıflatmış olurdu. Atatürk'e göre, Osmanlı sisteminde en büyük kusur etnik-dinsel oğulculuktu, çünkü bu "Ermeniler ve Kürtler gibi gruplarca, Osmanlı'nın kendisine zarar vermesine neden olan, bağımsızlık ve özerklik arama teşebbüsüyle sonuçlanmıştı" (Muller, 1996: 175).⁷⁰

Osmanlıdan ayrılan milletlerin hepsini bazı Kürtlerin mücadelesi ile karşılaştırmak mümkün olmadığından Yunan ayrılıkçılığı ile Kürt ayrılıkılığını mukayesede fayda görülmüştür. Rİ'nin Yunan bağımsızlık mücadelesine katkısı ile Kürtlerin mücadelesine katkısı benzeşmektedir. Yunanistan'ın yöneticilerinin Rum olmaması (Rİ Dışışleri Bakanı Yannis Kapodistrias, kardeşi Augustinos Kapodistrias, Otto Joseph) dikkate değerdir. Yunanistan bağımsızlaştırıldıktan sonra Osmanlı aleyhine genişletilmiştir. Yunanistan tecrübesi halen T.C. yöneticilerinin dış politika oluşumu ve uygulamasına tesir etmektedir. Bugün silahlendirilen YPG ve Yunanistan BBI'nin Yunanistan'ı Osmanlı'ya saldırtılmasına benzer Şekilde değerlendirilmektedir.⁷¹

Yunanistanlı tarihi Dimitri Kistikis Rumların Osmanlı'dan ayrıştırılmasının günümüzdeki sonucunu mahvolma olarak değerlendirmiştir. Kistikis, Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'yi aynı zamanda Rum devleti (imparatorluğu), Memâlik-i Mahrûse-i Osmâniye'yi de Rum lkeleri olarak görmüş ve Batı'nın (BBI, Rİ ve III. Fransız Cumhuriyeti) Osmanlı'yı parçalaması, yok etmesi sonrası Türklerin ve Rumların arablgede yeniden bir devlette birleşmelerinin gerektiğini belirtmiştir.⁷² Kistikis'e göre Yunanlılar ve Osmanlı yönetiminde yaşamış tüm halklar içinde yayılan Türkleri "barbar" gösteren ırki anlayış tamamen Batı tarafından oluşturulmuştur. Irkçılık 19. yüzyılda emperyalizmin destekçisi olarak inşa edilmiştir.⁷³ Kistikis'e göre Devlet-i Aliyye'yi parçalayan milliyetçiliğin Batı kökenli olmasının yanı sıra halkların aşırı şoven milliyetçiliklerinin sözcüleri de bizzat Batılılar ya da bu zihniyetin ilerine işlediği kişilerdir.⁷⁴

⁷⁰ Welat Zeydanhoğlu, "'Beyaz Türk'n Yükü": Oryantalizm, Kemalizm ve Türkiye'de Kürtler," Toplum ve Kuram, no. 2 (2009): 195–211, s. 200.

⁷¹ <https://youtu.be/coOUsMNM4Uw?t=5013> "ABD PYD/YPG'yi neden destekliyor? Yunanistan savaşa mı hazırlanıyor? - Ne Oluyor 31.01.2021" CNN Türk erişim 05 Mart 2021.

⁷² <https://youtu.be/TLacvpaVdOI> erişim 24 Şubat 2021.

⁷³ Dimitri Kistikis, *Türk-Yunan İmparatorluğu* (İstanbul: İletifim Yayınları, 1996), s. 150-151.

⁷⁴ Kistikis., s. 156.

Kistikis, İon Dragumis'in Memâlik-i Mahrûse-i Osmâniye'nin Slavlarla paylaşılması için Devlet-i Aliyye'ye saldırıyı Yunan-Rum mirasına saldırı olarak gördüğünü belirtir. Kistikis'e göre Osmanlı doğu medeniyetinin emanetçisiydi, Yunanlıların-Rumların eviydi, evini yağmalamak için Slavlarla işbirliği delilikti.⁷⁵ Kistikis'e göre mübadele Rumların aleyhine sonuçlanmıştır. Kistikis'e göre Bİ Yunanlıları Osmanlı üzerine saldırttı sonra da Yunanlıları terk etti.

Ekran alındısı 2: Yunan Profesör Dimitris Kitsikis ile Türk-Yunan Konfederasyonu ve Tarihi Hakkında Röportaj

Yunan Profesör Dimitris Kitsikis ile Türk-Yunan Konfederasyonu ve Tarihi Hakkında Röportaj.

Yunan Profesör Dimitris Kitsikis ile Türk-Yunan Konfederasyonu ve Tarihi Hakkında Röportaj.

Kaynak: <https://youtu.be/TLacvpaVdOI?t=6314> ve <https://youtu.be/TLacvpaVdOI?t=6390> erişim 24 Şubat 2021.

75 Kistikis., s. 207.

3. SSCB Kürdolojisi ve SSCB'nin Kürtlere yönelik politikası

3.1. Rusya İmparatorluğu Kürdolojisi ile SSCB Kürdolojisinin benzerlik ve farklılıkları

1917 Bolşevik devriminin SSCB Kürdolojisine nasıl yansıdığı, Rİ dönemi Kürdolojisi mirasının SSCB'de devam ettirilip ettirilmediği açık değildir. SSCB Kürdolojisinin SSCB bilim anlayışından ve SSCB ihtiyaçlarından etkilenmiş olduğu muhakkaktır. Ancak yine de Rİ Kürdolojisinin SSCB Krdolojisini etkilemiş olması gerekir. Fakat zellikle Jaba, Minorsky, Nikitin, vd. gibi Rİ diplomatu ve Krdologu vasfına haiz kimselerin eserlerinin amaç ve yöntemlerinin izleri SSCB Kürdologları eserlerinde açıkça belirgin değildir.⁷⁶

Rİ dönemi Kürdologları ile SSCB Kürdologları arasında farklar vardır. Rİ dönemi Kürdologları dışışleri, askeriye ve Bilimler Akademisi mensuplarından mürekkepti. SSCB Krdolojisinde ise dışışleri ve askeriye mensuplarının ne çıkmadığını görüyoruz. Rİ şarkiyatçılığında ve Krdolojisinde Almanlar ya da Alman asıllılar nemliyen SSCB Krdolojisinde Ermeniler ve Kürtlerin belirlediği görülür. Rİ Krdolojisinde St. Petersburg belirgin iken SSCB Krdolojisinde Moskova ve Erivan önem kazanmaya başlamıştır. Rİ dönemi ve SSCB Kürdolojisi arasında diğer önemli bir fark Rİ dönemi Krdolojisinde Kürt lehçeleri kitaplara yazılmış, Kürtlerin askeri ve siyasi durumu dış politika ve askeri amaçla raporlanmış, Kürtlerin coğrafyaya dağılımı haritalara işaretlenmiş, Rİ'ye yakın ağalar, Kürt toplumu fotoğraflanmış, Kürtler çizilmiş, resmedilmiş ancak bunlar Kürtlere erişmeden kütüphanelerde ve arşivlerde kalmıştır. Rİ dönemi Kürdologları, İmparatorluk devleti ihtiyaçları için bilgi, birikim toplamış ve ilgililere erişirmişken SSCB Kürdologları gazete, radyo ve film ile halka erişmiştir. SSCB'de Kürtler hakkındaki bilgi, birikim adeta tatbik edilmiş, SSCB Kürtlerine ve Türkiye Kürtlerine aktarılmıştır. SSCB kendince Kürtlerin ne olduğunu, kim olduğunu öğretmiştir. Benedict Anderson'a göre bir milliyetçiliğin (Kürt, Türk, Alman vd.) oluşturulmasında basın, gazeteler çok önemlidir. Anderson'a göre Türkçülüğün tohumu gazetelerdi: "... Ve Türk milliyetçiliğinin tohumları, 1870'lerde İstanbul'da canlı bir

---

⁷⁶ Michiel Leezenberg, "Soviet Kurdology and Kurdish Orientalism," *The Heritage of Soviet Oriental Studies*, ed. Michael Kemper and Stephan Conermann (Routledge, 2011), 86–102.

yerel basının ortaya çıkmasıyla kolayca tespit edilebilir.”⁷⁷ Aynı durum Kürtçülük için de söz konusudur.

Bilal N. Şimşir şarkiyatçıları, Kürdologları devletlerinden, devlet politikalarından bağımsız görmez. Bilal N. Şimşir’e göre Avrupa veya Batı, önce Kürtleri ve “Kürdistan”ı “keşfetmiş”; sonra Tanzimat döneminde siyasi Kürtçülüğün teorik altyapısını oluşturmuştur. Batı 1878 Berlin Muahedesi sonrasında Kürtçülüğü Osmanlıyı parçalamak için kullanmaya yönelmiştir. Kürtleri ve Kürdistan’ı keşfeden devletlerin temsilcileri Sykes-Picot-Sazanov Osmanlı topraklarını önce harita üzerinde sonra BBİ ve Fransa Üçüncü Cumhuriyeti fiilen bölüşmüşlerdir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra SSCB Kürtçülük propagandasına katkıda bulunmuştur. Şimşir’e göre SSCB yönetimi 1920’li, 1930’lu yıllarda Kürtçülüğü Ermenilere havale etmiştir. Bilal N. Şimşir Kürdolojinin devletten bağımsız, özgür olmadığını iddia etmiştir.⁷⁸

Sonuç olarak Rİ Kürdolojisi, Rİ diplomasisi ve ordusu ihtiyaçlarına müteveccih. Rİ Kürt seçkinlerini kazanmayı hedeflemişken SSCB Kürdolojisi Türkiye Kürtlerine yönelmiştir. SSCB Kürdolojisi kısmen Türkiye Kürtlerini kazanmış, kısmen Türkiye Kürtleri arasında Kürtçülüğün yayılmasına vesile olmuştur.

3.2. SSCB Kürdolojisinin tatbiki

SSCB’de Kürdolojinin tatbiki 1930’lu yılların ortasına kadar artmışken 1930’lu yılların ortasından sonra geriletilmiştir. Jigalina’ya göre SSCB’de Kürdolojinin seyrini, tatbikatını ihtiyaçlar belirlemiştir. Kürtçe okullarda öğretilmiş, Ermenistan’da öğretmen okulu açılmış ve Rya Taza gazetesi yayınlanmıştır. 1931’de Ermenistan Halk Eğitim Komiserliği Kürtlerden sözlü eserler toplamak için ilk bilimsel geziyi düzenlemiştir. Toplanan eserlerden 1936’da Erivan’da ilk Kürt halkbilimi koleksiyonunun temeli oluşturulmuştur.⁷⁹

⁷⁷ Anderson, *Imagined Communities Reflections on the Origin and Spread of Nationalism.*, s. 75.

⁷⁸ Bilal N. Şimşir, *Kürtçülük II 1924-1999* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2009), s. 13-16.

⁷⁹ Жигалина О. И., “Российское Курдоведение Как Традиционное Направление Востокведной Науки.”, s. 35.

SSCB Kürdologları SSCB Kürtlerine Kürtçe ile erişmek için çabalamıştır. Rİ Kürdologları 1800'l, 1900'l yıllarda Arap harfli yazma eserleri toplayıp Rİ'ye getirmiştir. Kürtçe daha önce Arap harfleriyle yazılmışken SSCB'de Kürtçenin hangi harflerle yazılacağı konusu karmaşıklaşmıştır. Krdologlar Ermeni, Latin ve Kiril alfabelerini Kürtçeye uyarlamışlardır. Kürtçe 1921'de Ermeni harfleriyle, 1927'de Latin harfleriyle, 1945'te ise Kiril harfleriyle yazılmaya başlanmıştır.⁸⁰ Akop Kazaryan (Lazo) Kürtçe için 1921'de Ermeni harflerinden bir alfabe oluşturup Ekim 1921'de ilk Kürtçe ders kitabını hazırlamıştır. Doğu'nun şafağı gazetesinde Akop Grigorievi Kazaryan'ın okuttuğu dersler ve kitaplar hakkında bilgi verilmiştir:

«“2 Mart'ta Devlet Müzesi'nin oditoryumunda, Ermeni Tarih ve Etnoloji Derneği'nde, Yoldaş Lazo Karabağ Kürtleri ile ilgili üçüncü dersi okudu. Onun abaları sayesinde Tiflis'te Yezidiler için bir okul ve kurslar açıldı. Ermenistan Kürtleri için bir ders kitabı hazırladı”. Lazo, Kürt alfabesini oluşturdu. “Ama bu alfabeyi yalnızca bir kişi biliyor” diyor gazete, “onu hazırlayan kişi” yani Lazo.»⁸¹ Kazaryan'dan sonra Kürdolog Orbell ise ilk Kürtçe Latin alfabesini oluşturmuştur.⁸²

SSCB kendince Kürtlere, Kürtlerin ne olduğunu, kim olduğunu gazete, radyo ve film ile öğretmiştir. Bilal N. şimşir'e göre “Erivan radyosu, Türkiye'deki Kürtlere dönük Kürtçe yayın yapıyordu.”⁸³ 1926'da çekilen Zare filminin librettosunu Kürdolog, eğitimci Agop Grigoreviç Kazaryan hazırlamıştır.⁸⁴ Böylece SSCB'de Kürtler hakkındaki bilgi ve birikim adeta tatbik edilmiş, SSCB Kürtlerine ve Türkiye Kürtlerine aktarılmıştır. SSCB yönetiminin 1920'li yıllarda SSCB vatandaşlarının anadillerinde eğitim görmesi politikasının sonucu olarak Kürdoloji birikimi Kürtçe ders kitaplarının hazırlanmasına katkıda bulunmuştur. Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin ilköğrenim okullarının 1. ve 2. sınıflarında ana dilde eğitim

---

⁸⁰ И. Ф. Попова, “Российские Исследователи - Пионеры Курдоведения.”, s. 379.

⁸¹ Конак, “Курды СССР в 1920 – 30-ые Гг.: Процессы Адаптации и Интеграции в Советскую Систему.”, s. 64-65.

⁸² Scalbert-Yücel ve Ray, “Bilim, İdeoloji ve İktidar: Kürt alışmaları'nın Yapısökümü.”, s. 228.

⁸³ şimşir, *Kürtçülük II 1924-1999.*, s. 16.

⁸⁴ Конак, “Курды СССР в 1920 – 30-ые Гг.: Процессы Адаптации и Интеграции в Советскую Систему.”, s. 65.

görülmesi kararınca (23 Nisan 1921) Akop Grigorieviç Kazaryan'ın hazırladığı Ermeni alfabesi ile Kürtçe Şems adlı kitapla Kürt çocukları eğitime başlamıştır. Eğitim 1929'a kadar bu kitap esasında yürütülmüştür. 1925'te Ermenistan'da ilk Kafkasya Kürtleri kongresi toplanmıştır.⁸⁵ Kürtçe ders görülen okulların sayısı hızla artırılmıştır. 1925'te Ermenistan ve Azerbaycan'da 55 okul açılmıştır.⁸⁶ Artan ihtiyaca binaen 1920-1930'lu yıllarda A. Haçatryan, K. K. Kurdojev vd. tarafından Kürtçe ders ve dilbilgisi kitapları hazırlanmıştır.⁸⁷

1920'li yılların başında ilk Yezidi okulunun açılışını müteakiben yeni okulların açılması yeni öğretmenlerin yetiştirilmesini gerektirdiğinden 1928'de ilk Kürtçe eğitim okulu açılmıştır.⁸⁸ Ermenistan'daki Kürt Pedagoji Teknik Okulu 6 yılda 70 yeni öğretmen yetiştirmiştir. Ayrıca Erivan'da Kürt kadın eğitimci yetiştirmek için iki yıllık kurslar açılmıştır. Azerbaycan'da Kürtler için özel bir kurum oluşturulmayıp, Şuşa Pedagoji Yüksek Okulu'nda Kürtçe bir bölüm oluşturulmuştur. Gürcistan'da ise, Tiflis'te 1935'te Kafkas Araştırmaları Enstitüsü'nde Kürdoloji bölümü açılmış, pedagoji faaliyetleri bu bölümde yürütülmüştür.⁸⁹

İsmet Konak SSCB yönetiminin Kürdoloji ve Kürtlere yaklaşımını 1930'lu yıllara kadar olumlu görmüştür. İsmet Konak'a göre SSCB devletinin milliyetler politikası SSCB Kürtlerini ve Kürdolojiyi etkilemiştir. 1920'li yıllarda Kızıl Kürdistan, Erivan Radyosu, Rya Taza Gazetesi, Kürt tiyatrosu, Kürt teknik okullarının açılışı, Kürt alfabesi, kolhozculuk ve kolektif mülkiyete geçiş SSCB Kürtlerini olumlu etkilemişken 1930'lu yıllarda "Büyük Rus" milliyetçiliği SSCB Kürtlerini olumsuz etkilemiştir. 1920'li yılların "eşitçe ve özgürce yaşamı" yerini 1930'lu yıllarda "birlik içinde yaşam", Kirilleştirme veya Rusifikasyon politikaları almıştır. 1937-1941 yılları arasında birçok lisan tekrar Kiril harfleriyle yazılmaya başlanmıştır. 1938 azınlık okulları ve teknik okullar kapatılmış, özellikle azınlık-

85 И. Ф. Попова, "Российские Исследователи - Пионеры Курдоведения.", s. 379.

86 Özdemir ve Askeroğlu Arslan, "Rusya'nın Kürdoloji Çalışmaları (1787-1947).", s. 204. Özdemir ve Askeroğlu 55 okul açıldığını belirtirken Aydın Akyüz 1932-33'te okul sayısının 40'a çıktığını belirtmiştir. Akyüz, "Sovyetler Birliği'nin Kürt Politikası - I.", s. 74. Okul sayıları ile ilgili bir karmaşa vardır.

87 З. А. Юсупова, "Курдский Фольклор, Литература в Исследованиях," Курды. Легенда Востока, ed. И. Ф. Попова В. В. Наумкин (Издательская группа «Арбор», 2018), 27-65., s. 32.

88 И. Ф. Попова, "Российские Исследователи - Пионеры Курдоведения.", s. 379.

89 Özdemir and Askeroğlu Arslan, "Rusya'nın Kürdoloji Çalışmaları (1787-1947).", s. 204.

ların ekseri olduğu cumhuriyetlerde Rusça zorunlu hale getirilmiştir.⁹⁰ Akdes Nimet Kurat politika değişiminin tarih yazıcılığında da görüldüğüne, 1934'ten itibaren SSCB tarih yazıcılığındaki değişime işaret etmiştir.⁹¹

Ermenistan SSC'nin ilköğrenim okullarının 1. ve 2. sınıflarında ana dilde eğitim görülmesi kararınca (23 Nisan 1921) Kürt ocukları Ermeni alfabesi ile Kürtçe basılan şems adlı kitapla eğitime başlamıştır. Eğitimler 1929'a kadar bu kitap esasında yürütülmüştür. 1925'te ise Ermenistan ve Azerbaycan bölgelerinde 55 okul açılmıştır.⁹²

Kitaplar, dergiler genelde ilgililer için hazırlanırken gazete ve radyo yayınları halka yöneliktir. 1930'lu yıllarda Kürtçe yayınlanan kitap sayısı dikkate değerdir. 1930-38 yılları arasında yayınlanmış Kürtçe kitap sayısı 180'dir.⁹³ Bu kitapların bir kısmı Rusya Federasyonu Devlet Kütüphanesi kayıtlarında vardır. Bu yıllarda şehmus Cegarhun, Abdullah Goran ve Osman Sabri gibi yazarlar, şairler ve sanatçılara ilgi gösterilmiştir. Kürt edebiyatını türleri arttırılmış, "İlk Eserler" (1932), "Kürt Yazarlar" (1934), "nc Kitap" (1935) yayınlanmıştırdır.⁹⁴

SSCB yöneticilerinin Erivan Radyosunun Kürtçe yayınlarının ve Kürtçe Rya Taza gazetesinin Türkiye'de Kürtçülük'e tesirinin farkına varamaması muhaldir. Bolşevikler gazetesinin, filmlerin, radyonun ve kitapların gücünü, topluma tesirini çok iyi biliyordu. SSCB yöneticileri 1920'li yıllardaki yayınlarının sonucu yükselen SSCB Krtlğnden mustarip olmuş ki SSCB'nin Krtlğne katkı sağlayan yayınlarını kesmiştir.

---

⁹⁰ Konak, "Türkiye ve Suriye Bağlamında Rus-Kürt Münasebetlerine Genel Bir Bakış (1813-2019).", s. 24-25.

⁹¹ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987)., s. XX.

⁹² zdemir ve Askeroğlu Arslan, "Rusya'nın Kürdoloji alışmaları (1787-1947).", s. 204.

⁹³ Akyüz., s. 74.

⁹⁴ И. Ф. Попова, "Российские Исследователи - Пионеры Курдоведения.", s. 379.

Ekran alındısı 3: Rusya Devlet Kütüphanesinde kayıtlı başlığında Kürtler olan eserler, 1920-1945

https://search.rsl.ru/ru/search#yf=1920&yt=1945&s=pubyear&q=title%3A(%D0%BA%D1%83%D1%80%D0%B4%D1%8B)

РОССИЙСКАЯ ГОСУДАРСТВЕННАЯ БИБЛИОТЕКА

Изданы с 1920 x Изданы по 1945 x По году публикации (по возраст.) x Очистить все фильтры

Результатов: 15, страница 1 / 2 (0.208 сек.)

1. Перельман, Яков Исидорович. Занимательная математика [Текст]. - Математические рассказы и очерки Курда Лассвица, Уэллса, Жюль Верна... и др. : С 25 рис. / Я. И. Перельман ; Обложка и иллюстрации: Ю. Д. Скалдин. - Ленинград: Время, 1927 (2-я тип. Транслечати НКПС им. т. Лоханкова). - 128 с. : ил., портр.; 20x14 см. еще

2. Семенов, Александр Александрович. Поклонение сатане у передне-азиатских курдов - езидов [Текст] / А. А. Семенов. - [Ташкент]: [б. и.], [1927]. - [22] с. : 25 см. еще

3. Деккер-Шен, Иван Федорович. Четыре восточные мелодии для фортепиано. - М.: МОНУ. Музгос. 1928. - 7 с. еще

4. Перельман, Яков Исидорович. Занимательная математика [Текст]. - Математические рассказы и очерки Курда Лассвица, Уэллса Жюль Верна... и др. : С 27 рис. / Я. И. Перельман ; Обложка и иллюстрации: Ю. Д. Скалдин. - 2-е изд., доп. - Ленинград: кооп. изд-во "Время", [1928] (2-я тип. Транслечати НКПС). - 138 с. : [6] с. объявл. : ил., портр.; 20x14 см. еще

Kaynak: [https://search.rsl.ru/ru/search#yf=1920&yt=1945&s=pubyear&q=title%3A\(%D0%BA%D1%83%D1%80%D0%B4%D1%8B\)](https://search.rsl.ru/ru/search#yf=1920&yt=1945&s=pubyear&q=title%3A(%D0%BA%D1%83%D1%80%D0%B4%D1%8B)) erişim 17 Şubat 2021.

RF Devlet Kütüphanesinde başlığında Kürtler olan 1920 ila 1945 arasında yayınlanan 15 eser kayıtlıdır. RF Devlet Kütüphanesinde başlığında Kürtler olan 1920-1945 yılları arasında yayınlanan 13 kitap, 2 notalar (sesler) kayıtlıdır. Eserlerin 12'si Rusça, 2'si Kürtçe ve 1'i Ermenicedir. 1927'ye kadar kayıtlı eser yoktur, 1939'dan sonra da kayıtlı eser yoktur.

Tablo 1: Rusya Devlet Kütüphanesinde kayıtlı başlığında Kürtler olan eserler, 1920-1945

Yayın Yılı	1927	1928	1930	1931	1932	1933	1935	1936	1938	1939
Eser sayısı	2	2 (1 kitap, 1 notalar)	2	2	1	2	1	1	1	1

Kaynak: [https://search.rsl.ru/ru/search#yf=1920&yt=1945&s=pubyear&q=title%3A\(%D0%BA%D1%83%D1%80%D0%B4%D1%8B\)](https://search.rsl.ru/ru/search#yf=1920&yt=1945&s=pubyear&q=title%3A(%D0%BA%D1%83%D1%80%D0%B4%D1%8B)) erişim 17 Şubat 2021.

Tablo 2: SSCB'de 1921-1947 yılları arasında yayımlanan Kürtçe kitaplar

Basım Yılı	Kitap Sayısı	Basım Yılı	Kitap Sayısı
1921	1	1934	30
1922-1928	0	1935	30
1929	2	1936	27
1930	6	1937	31
1931	12	1938	1
1932	19	1939-1945	0
1933	24	1946	3

Kaynak: zdemir, Burcu ve Ayna Askeroğlu Arslan (2018) "Rusya'nın Kürdoloji alışmaları (1787-1947)." İnsan ve İnsan Dergisi, 17, s. 209.

1934'te Erivan'da ilk tüm SSCB Kürdologları konferansı gerçekleştirilmiştir. Bu konferansta şeref Han Bitlisi'nin Kürt tarihine dair eserinin Rusçaya tercümesi kararlaştırılmıştır. F. B. Rostopin tercümeye başlamış, ancak SSCB'deki zulüm nedeniyle tutuklanıp⁹⁵, 29 Mart 1935'te Kazakistan'a sürgüne gönderilmiştir. F. B. Rostopin 11 şubat 1937'de tekrar tutuklanıp Moskova'ya gönderilmiş, 29 Temmuz 1937'de lme mahkm edilip aynı gün infaz edilmiştir.⁹⁶ Genç bir Krdoloğun lme mahkm edilmesini anlamak güçtür. SSCB devletini tehdit edecek kadar önemli ne yapmış olmalıdır sorusu cevapsız kalmaktadır.

Fotoğraf 1: Fyodor Borisovi Rostopin (28/08/1904-29/07/1937)

Ф. Б. Росто́пин

Kaynak: И. Ф. Попова. "Росси́йские Иссле́дователи - Пионеры Курдоведения." In Курды. Легенда Востока, edited by И. Ф. Попова. В. В. Наумкин, 375–409. Издательская группа «Арбор», 2018, s. 380.

⁹⁵ И. Ф. Попова., s. 380.

⁹⁶ https://vostokoved.academic.ru/512/%D0%A0%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%9E%D0%9F%D0%A7%D0%98%D0%9D%2C_%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D1%80_%D0%91%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87 erişim 28 şubat 2021.

II. Dünya Savaşı Kürdolojiye ve Kürtlerin yaşamına ve yaşadığı ülkelere tesir etmiştir. SSCB yönetimi savaş sırasında Kürtlerin yaşadığı ülkelere ve İran'a müdahale etmiştir. Almanya SSCB Kürtlerinin de yaşadığı petrol ve diğer kaynaklarca zengin Kafkasya'yı kısmen işgal etmiştir. Savaş sırasında SSCB dışındaki Kürtlerle ilgili bilgiler Transkafkasya Askeri Bölgesi Siyasi Müdürlüğü'ne aktarılmış, Tiflis'te yayınlanan Doğu'nun Şafağı gazetesinde ve diğerlerinde yayınlanmıştır. Savaş sırasında 1944'te, Tiflis'te, O. L. Vilcheskiy'nin "İran'ın Kuzey-Batı Kürtleri" adlı kitabının yayınlanması dikkat çekicidir.⁹⁷

3. SSCB Kürdolojisine Türkiye'nin bakışı

Osmanlı sonrası Cumhuriyet döneminin başından 1945'teki SSCB taleplerine kadar SSCB ile temkinli dostluk yaşanmıştır. Türkiye'de yetkililer SSCB'nin Kürdoloji faaliyetlerini şüpheyle takip etmiştir. Türkiye'de Rİ ve SSCB'nin Kürdolojiye ilişkin faaliyetleri izlenmiş hatta istifade edilmiştir. Averyanov'un raporu "XIX. Yüzyıl Süresince Rusya'nın İran ve Türkiye ile Savaşlarında Kürtler (Türkiye, İran ve Rusya Kürtlerinin Çağdaş Siyasi Durumu)" başlığı altında 1900'de Tiflis'te Kafkas Askeri Dairesi Matbaası'nda basılmış, Türkiye'nin askeri kurumlarının dikkatini cezbetmiş, hizmet içi kullanılmak üzere Türkçe'ye tercüme edilip 1926'da basılmıştır.⁹⁸ Türkiye'de 1930'lu, 1940'lı yıllarda SSCB'deki Kürdoloji masum, bilim amaçlı görülmemiştir. Abidin Özmen 1936'da hazırladığı raporda Erivan'da Marksizm ve Lenizim Enstitüsü'nün Kürtlük propagandası yaptığını, 1935'te Erivan'da Kürdoloji Kongresi'nde Kürtleri Türk kültürü tesirinden kurtarma, Kürtlerle Yezidilerin ve Ermenilerin ırkî münasebetlerini bulma ve bir Kürdistan haritası hazırlama kararı aldıklarını öne sürmüştür.⁹⁹ Türkiye-SSCB ilişkilerinde 1935'te yaşanan gerilim sebebiyle Rya Taza gazetesinin dış Kürtlerin sorunlarıyla ilgili yayın yapması yasaklanmıştır.¹⁰⁰ Bilal N. Şimşir'e göre "Ermenistan'daki Kürtlerin durumu Türkiye Kürt-

97 Жигалина О. И., "Российское Курдоведение Как Традиционное Направление Востоковедной Науки.", s. 35.

98 Hacı Ali Necefoğlu, "XIX. Yüzyılda Rusların Osmanlı Kürt Aşiretlerine Yönelik Faaliyetleri," ed. Orhan Kılıç (Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), s. 196–208.

99 Mehmet Pınar, "Cevat Dursunoğlu'nun Şark Raporu (Öneriler, Farklılıklar, Benzerlikler)," *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, no. 46 (2019): 383–405., s. 389.

100 Özdemir ve Askeroğlu Arslan, "Rusya'nın Kürdoloji Çalışmaları (1787-1947).", s. 206.

lerine örnek gösteriliyordu.”¹⁰¹ 1944'te Cevat Dursun da "... Ruslar Erivan niversitesinde bir Kürdoloji Enstitüsü kurarak Kürtlük propagandası yaptıkları ..." ¹⁰² yargısına varmıştır.

Arşiv belgesi 1: Kars mebusu Cevat Dursunoğlu'nun Türkiye'deki azınlıklara ait bir araştırması.

ne geçmeleri ni mnkn kilebilir. Memleketimiz dışında gelen haberlere nazaran Ruslar Erivan niversitesinde bir Kürdoloji Enstitüsü kurarak Kürtlük propagandası yaptıkları gibi İngilizler de cenup hudutlarımızda geşitli Kürt teşkilti yaprakta ve Kürt alfabesini tesbit ederek Revandız'da bir Kürt kolleji açmakta ve İran'da Kürtçe tedrisat yapan bir Lise teşkil etmektedirler .

Kaynak: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi, Kurum: 490-1-0-0 / Cumhuriyet Halk Partisi, Yer Bilgisi: 61 - 233 - 6 Belge Tarihi : 27.03.1944-00.00.0000

---

¹⁰¹ Şimşir, *Krtlk II 1924-1999.*, s. 16.

¹⁰² Cevat Dursun, "Kars Mebusu Cevat Dursunoğlu'nun Türkiye'deki Azınlıklara Ait Bir Araştırması," n.d., s. 25.

Sonuç

Bolşevik devrimi sonrası Rusya İmparatorluğunun yıkılması SSCB'nin kurulmasına kadarki ara dönemde Kürtler Bolşeviklerden destek ummuş ancak Bolşevikler umulan desteği vermemiştir. 1917 devrimi sonrası Bolşevikler TBMM hükümetini desteklemiştir. SSCB, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Kürtlere karşı, T.C.'nin yanında yer almıştır. Bolşevikler ve SSCB yöneticileri Kürt isyanlarına destek vermemiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması öncesi ve sonrası Bolşeviklerle imzalanan andlaşmalarda Türkiye yönetiminin Bolşevik idaresindeki Türklere destek vermemesi, Bolşeviklerin de Türkiye yönetimindeki Kürtlere destek vermemesi hususunda zımmen anlaşıldığı görülmektedir.

Ermenistan SSC'nde Kürdolojiye ve Kürtlere yönelik faaliyetler 1930'lu yılların ortasına kadar yoğunlaşmıştır. Hatta Erivan önemli bir Kürdoloji merkezi haline getirilmiştir. Leningrad ve Moskova'da Kürdolojiye ilişkin faaliyetler sürdürülmüştür. 1945'te K. K. Kurdoyev Leningrad Devlet Üniversitesi Şarkiyat Fakültesine atanmış, 1946'da ise Şarkiyat Enstitüsüne alınmıştır. Bu tarihten itibaren Şarkiyat Enstitüsünde Kürt dili ve edebiyatı sistematik/müessesvi olarak tetkik edilmeye başlanmıştır.

Türkiye, Ermenistan SSC'deki Kürdoloji ve Kürtlere ilişkin faaliyetlerden kaygı duymuştur. Türkiye yöneticileri, Bolşevikler ve SSCB yöneticileri Kürtlere destek vermese de Ermenistan SSC'deki Kürdolojiden ve Kürtlere yönelik yayınlardan, eğitim faaliyetlerinden hoşnut olmamıştır. SSCB Kürdolojisi SSCB devletinden bağımsız olmadığından SSCB Kürdologları SSCB politikalarından etkilenmiştir. Sonuç olarak veriler SSCB Kürdolojisinin ve Kürtlere yönelik faaliyetlerin SSCB devletinden bağımsız olmadığını göstermiştir.

Kaynakça

- Ağın, Ömer. *Kürtler Kemalizm ve TKP*. İstanbul: Versus Kitap, 2006.
- Akyüz, Aydın. "Sovyetler Birliği'nin Kürt Politikası - I." *Marksist Teori*, no. 32 (2018): 73–86.
- . "Sovyetler Birliği'nin Kürt Politikası -II." *Marksist Teori*, no. 33 (2018): 71–82.
- Altan, Bilal. "Kürdistan Tel Cemiyeti: Kuruluş, Amaç ve Faaliyetler." Mardin Artuklu Üniversitesi, 2017.
- Anderson, Benedict. *Imagined Communities Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. New York: Verso, 2006.
- Aralov, Simyon İvanoviç. *Bir Sovyet Diplomatın Türkiye Anıları 1922-1923*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- Arda, Berna. "niversitelerin Araştırma İşlevi ve Etik." *C.. Tıp Fakültesi Dergisi* 25, no. 4 (2003): 7–11.
- Ayna, Bayram. "Millî Mücadele Yıllarında Koçgiri Aşireti Reisi Alişan Bey'in Faaliyetleri." *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 5, no. 18 (2018): 210–31.
- . "Rusların Kürt Aşiretleriyle İlişkilerinde Abdürrezzak Bedirhan'ın Faaliyetleri (1906-1915)." *Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 20 (2018): 137–53.
- Başaran, Ali. "Boris Yeltsin'in Başkanlığı Döneminde Bilim, Yükseköğrenim ve Rusya Bilimler Akademisi şarkiyat Enstitüsü Türkiye Birimi, 1992-2000." *Avrasya İncelemeleri Dergisi* 9, no. 2 (2020): 141–70.
- Carr, Edward Hallett. *Tarih Nedir? Ocak-Mart 1961'de Cambridge niversitesi'nde Verilmiş George Macaulay Trevelyan Konferansları*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Cox, Robert W. "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory." *Neorealism and Its Critics*,

- edited by Robert O Keohane, 204–54. New York: Columbia University Press, 1986.
- Dinç, Namık Kemal. “Erken Cumhuriyet’te Muhalif Bir Yazarın Kaleminden 1930 Ağrı İsyanı ve Kürdistan Meselesi.” *Toplum ve Kuram*, no. 5 (2011): 263–72.
- Eroğlu, Hamza. “Türkiye Cumhuriyetinin İlanı.” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, no. 16 (2003): 7–26.
- Güner, Gülsen. “Şeyh Said Ayaklanması.” *Teori ve Politika*, no. 49 (2018).
- Kistikis, Dimitri. *Türk-Yunan İmparatorluğu*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.
- Konak, İsmet. “Türkiye ve Suriye Bağlamında Rus-Kürt Münasebetlerine Genel Bir Bakış (1813-2019).” *International Journal of Kurdish Studies* 6, no. 1 (2020): 20–34.
- Kurat, Akdes Nimet. *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987.
- Leezenberg, Michiel. “Soviet Kurdology and Kurdish Orientalism.” *The Heritage of Soviet Oriental Studies*, edited by Michael Kemper and Stephan Conermann, 86–102. Routledge, 2011.
- Martin van Bruinessen. “Martin Van Bruinessen/ 20. Yüzyıl Başında Türk-İran Sınırında Bir Kürt Müttegallibe: Simko İsmail Ağa.” <http://kovarabir.com/martin-van-bruinessen-20-yuzyil-basinda-turk-iran-sinirinda-bir-kurt-mutegallibe-simko-ismail-aga/>.
- Mcdowall, David. *A Modern History of The Kurds*. New York: I.B.Tauris & Co Ltd, 2007.
- MgoyanGastaryan, M. A., C. Celil, O. İ. Jegalina, M. S. Lazarev, ve Ş. H. *Yeni VeYakın Çağda Kürt Hareketi*. Balinge: jına Nû Yayınları, 1991.
- Necefoğlu, Hacali. “XIX. Yüzyılda Rusların Osmanlı Kürt Aşiretlerine Yönelik Faaliyetleri.” edited by Orhan Kılıç, 196–208. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

- zdemir, Burcu, ve Ayna Askeroğlu Arslan. "Rusya'nın Kürdolojisi alışmaları (1787-1947)." *İnsan ve İnsan Dergisi*, no. 17 (2018): 194–213.
- Pınar, Mehmet. "Cevat Dursunoğlu'nun şark Raporu (neriler, Farklılıklar, Benzerlikler)." *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, no. 46 (2019): 383–405.
- Sarısamam, Sadık. "Belgelerin Işığında Kuva-ı Millye'nin Tanımı." *90. Yılında Millî Mücadele Sempozyumları Bildiriler*, edited by H. Aytuğ Tokur, 27–36. Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 2011.
- Scalbert-Yücel, Clmence, ve Marie Le Ray. "Bilim, İdeoloji ve İktidar: Kürt alışmaları'nın Yapısökümü." *Toplum ve Kuram*, no. 5 (2011): 217–63.
- şimşir, Bill N. *Kürtçülük II 1924-1999*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2009.
- Togan, Ahmet Zeki Velid. *Tarihte Usl*. 4'nc baskı. İstanbul: Enderun Yayınları, 1985.
- Tüysüz, Zekeriya. *Siyaset Teorisinde Mükemmeliyetçilik*. Ankara: Liberte Yayınları, 2009.
- Umut, Bekcan. "Devrimden Sonra: Bolşeviklerin Zorunlu Dış Politikası 1917-1925." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2013.
- Vanly, Ismet Chriff. "The Kurds in the Soviet Union." *The Kurds: A Contemporary Overview*, edited by Philip G. Kreyenbroek and Stefan Sperl, 152–72. The Taylor & Francis, 2005.
- Yeşilbursa, Behçet Kemal. "100. Yılında Sovyet İhtilali, Gelişimi ve Bölgesel Etkileri Uluslararası Sempozyumu." *Rus Devrimi Ve Bölgesel Etkileri: Sovyet-İran İlişkileri (1945-1962)*, 21–27. Kars: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 2017.
- Zeydanlıoğlu, Welat. "'Beyaz Türk'n Yükü": Oryantalizm, Kemalizm ve Türkiye'de Kürtler," *Toplum ve Kuram*, no. 2 (2009): 195–211.

Zeyrek, Suat. “Millî Mücadele Sürecinde Türk – İngiliz Rekabeti: Kürt Sorunu.” *Türkiyat Mecmuası* 23, no. 1 (2013): 109–40.

Боголюнов, М. Н., and А. Н. Болдырев. “Кафедра Иранской Филологии.” *Востоковедение в Ленинградском Университете*, edited by Кононов А. Н., 111–22. Ленинград: Ленинградский университет, 1960.

Вертяев К.В. Иванов С.М. *Курдский Национализм: История и Современность*. Москва: Ленанд, 2015.

Жигалина О. И. “Российское Курдоведение Как Традиционное Направление Востоковедной Науки.” In *Лазаревские Чтения. Выпуск II*, edited by О. И. Жигалина, 31–42. Москва: Институт востоковедения РАН, 2013.

З. А. Юсупова. “Курдский Фольклор, Литература в Исследованиях.” In *Курды. Легенда Востока*, edited by И. Ф. Попова В. В. Наумкин, 27–65. Издательская группа «Арбор», 2018.

И. Ф. Попова. “Российские Исследователи - Пионеры Курдоведения.” In *Курды. Легенда Востока*, edited by И. Ф. Попова. В. В. Наумкин, 375–409. Издательская группа «Арбор», 2018.

Конак, Исмет. “Курды СССР в 1920 – 30-ые Гг.: Процессы Адаптации и Интеграции в Советскую Систему.” Московский Государственный Университет Имени М.В.Ломоносова, 2010.

“Курды.” *Большая Советская Энциклопедия*. Осударственный институт «советская энциклопедия» Москва о огиз РСФСР о 1937, 1937.